

**А.Б. Мухамедханова , Р.Н. Куатбекова ,
А.А. Альжанова* **

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

*e-mail: aigolek@mail.ru

МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ МЕН БОЛЖАУДЫҢ ЭКОНОМЕТРИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ (Түркістан облысының мысалында)

Ет өнеркәсібінің экономикаға айтарлықтай мультипликативті әсері ауыл шаруашылығы мен жемшөп өндірісінің, логистиканың және сауданың дамуымен түсіндіріледі. Өнеркәсіпке ресурс үнемдейтін және инновациялық технологияларды енгізу өнім сапасын жақсартуға, өнімнің өзіндік құнын және қоршаған ортаға әсерді азайтуға, ет өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға ықпал етеді. Жаңа жұмыс орындарының ашылуы, тиісінше, салық түсімдерінің ұлғаюына әкеледі.

Осылайша, отандық ет өнеркәсібінің жедел дамуы сыртқы нарықтарға тәуелділіктің төмендеуіне әкеледі, бұл экономиканың ұзақ мерзімді және теңгерімді өсуді қамтамасыз ететін сыртқы күйзелістерге төзімділігін арттырады.

Бұл мақалада аймақтық ет комбинаттарының экономикалық тиімділігін арттыру жолдары қарастырылып, саланың қазіргі жағдайына талдау жасалып, өнімділіктің жеткіліксіздігі, өнімнің жоғары құны, технологиялық артта қалу, ресурстарды тиімсіз басқарумен байланысты негізгі мәселелер айқындалған.

Жетілмеген бәсеке жағдайында ет өңдеу кәсіпорындарының тұрақты дамуы кәсіпорынның тұрақтылығын үздіксіз бағалауды, мониторингті және модельдеуді қамтитын жүйелік тәсілді қажет етеді. Сонымен қатар өндірісті дамытуда эндогендік факторларды кешенді және кешенді пайдалану негізгі аспект болып табылады.

Тиімді стратегиялық басқару кәсіпорынның барлық бөлімшелерінің көп қырлы қызметін біріктіруді және үйлестіруді талап етеді, бұл өзгермелі экономикалық жағдайларға икемділік пен бейімделуді арттырады, сыртқы факторлардың теріс әсерін барынша азайтады, саланың ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді.

Бұл жұмыс өндірістік, қаржылық және маркетингтік көрсеткіштерді кешенді талдау негізінде ет өңдеу кәсіпорындарының экономикалық тиімділігін бағалау әдістемесін ұсынады. Әдістемелік тәсілге эконометриялық модельдеу, SWOT талдауы және саланың озық тәжірибесін салыстырмалы талдау кіреді.

Бұл зерттеудің практикалық маңыздылығы шығындарды азайту, өнім сапасын жақсарту және өткізу нарықтарын кеңейту арқылы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеуде жатыр. Ұсынылған қорытындылар мен ұсыныстар ет өңдеу кәсіпорындарын стратегиялық жоспарлау мен басқаруда, сондай-ақ өңірлік АӨК қолдау жөніндегі мемлекеттік саясатты әзірлеуде пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: ет саласы, мал шаруашылығы, ет өнеркәсібі, ет өнімдері, ет өңдеу өнеркәсібі, тұрақты даму, эконометрикалық бағалау.

A.B. Mukhamedkhanova, R.N. Kuatbekova, A.A. Alzhanova*

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

*e-mail: aigolek@mail.ru

Econometric methods for assessing and forecasting livestock productivity (using the example of the Turkestan region)

Meat industry's significant multiplier effect on the economy is explained by the development of agriculture and feed production, logistics, and trade. Introduction of resource-saving and innovative technologies in the industry will contribute to improved product quality, reduced production costs and environmental impacts, and strengthen the competitiveness of meat products. The creation of new jobs will, consequently, lead to increased tax revenues. The accelerated development of the domestic meat industry will lead to reduced dependence on foreign markets, which will increase the economy's resilience to external shocks, ensuring long-term and balanced growth.

This article examines ways to improve the economic efficiency of regional meat processing plants,

This article examines ways to improve the economic efficiency of regional meat processing plants, analyzes the current state of the industry, and identifies key issues related to insufficient productivity, high production costs, technological lag, and ineffective resource management.

Sustainable development of meat processing enterprises in environment of imperfect competition requires a systems approach, including continuous assessment, monitoring, and modeling of enterprise resilience. Furthermore, key aspect is the integrated and comprehensive use of endogenous factors in production development.

Effective strategic management requires the integration and coordination of the multifaceted activities of all enterprise divisions, which enhances flexibility and adaptation to changing economic conditions, minimizes the negative impact of external factors, and ensures the long-term competitiveness of the industry.

This paper proposes methodology for assessing the economic efficiency of meat processing enterprises based on comprehensive analysis of production, financial, and marketing indicators. The methodological approach includes econometric modeling, SWOT analysis, and comparative analysis of industry best practices.

Practical significance of this study lies in the development of proposals for enhancing enterprise competitiveness by reducing costs, improving product quality, and expanding sales markets. Findings and proposals presented can be used in strategic planning and management of meat processing enterprises, as well as in the development of state policy to support regional agribusiness.

Keywords: meat industry, animal husbandry, meat industry, meat products, meat processing industry, sustainable development, econometric assessment.

А.Б. Мухамедханова, Р.Н. Куатбекова, А.А. Альжанова*

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*e-mail: aigolek@mail.ru

Эконометрические методы оценки и прогнозирования продуктивности животноводства (на примере Туркестанской области)

Развитие мясной промышленности оказывает значительное мультипликативное воздействие на экономику, что способствует развитию таких отраслей, как сельское хозяйство, производство кормов, логистика, торговля. Кроме того, внедрение ресурсосберегающих и инновационных технологий в отрасли будет способствовать повышению качества продукции, снижению производственных затрат, снижению негативного воздействия на окружающую среду, а также укреплению конкурентоспособности мясной продукции. Развитие отрасли также будет способствовать созданию новых рабочих мест, что, в свою очередь, приведет к росту налоговых поступлений в бюджет.

Таким образом, ускоренное развитие отечественной мясной промышленности позволяет не только снизить зависимость от внешних рынков, но и повысить устойчивость экономики к внешним потрясениям, обеспечивая ее долгосрочный и сбалансированный рост.

В статье рассматриваются вопросы повышения экономической эффективности региональных мясоперерабатывающих предприятий, имеющих стратегическое значение для агропромышленного комплекса. Анализируется современное состояние отрасли, выявляются основные проблемы, связанные с недостаточной производительностью, высокой себестоимостью продукции, технологическим отставанием и неэффективным управлением ресурсами.

Для обеспечения высокой эффективности функционирования и устойчивости предприятий мясоперерабатывающей отрасли в условиях несовершенной конкуренции необходимо устойчивое развитие всех сфер хозяйственной деятельности на основе критериев и принципов устойчивости.

Для достижения этой цели необходим системный подход, включающий постоянную оценку, мониторинг, мониторинг и моделирование уровня устойчивости предприятия. Кроме того, основным аспектом является комплексное и всестороннее использование эндогенных факторов развития производства.

Эффективное стратегическое управление предполагает интеграцию и координацию многогранной деятельности всех структурных подразделений предприятия, что позволяет повысить гибкость и адаптацию к изменяющимся экономическим условиям, минимизировать негативное влияние внешних факторов и обеспечить долгосрочную конкурентоспособность отрасли.

Предложена методика оценки экономической эффективности мясоперерабатывающих предприятий, основанная на комплексном анализе производственных, финансовых и маркетинговых показателей. Методологический подход включает использование эконометрического моделирования, SWOT-анализа и сравнительного анализа лучших отраслевых практик.

Практическая значимость исследования заключается в разработке предложений по повышению конкурентоспособности предприятий за счет снижения затрат, повышения качества продукции и расширения рынков сбыта. Представленные выводы и предложения могут быть использованы в стратегическом планировании и управлении предприятиями мясоперерабатывающей отрасли, а также в разработке государственной политики поддержки регионального агробизнеса.

Ключевые слова: мясная промышленность, животноводство, мясная промышленность, мясопродукты, мясоперерабатывающая промышленность, устойчивое развитие, эконометрическая оценка.

Кіріспе

Тұрақты даму және агроөнеркәсіптік интеграция тұжырымдамасы шеңберінде ауыл шаруашылығы әртүрлі салалық кіші кешендерді қамтитын агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі элементін білдіреді. Осындай кіші кешендердің бірі-ет өнімдерін өндіру мен өндеуді қамтитын ет кешені. Ет өндірісінің көлемін ұлғайту және халықты сапалы ет өнімдерімен қамтамасыз ету мәселесі, әсіресе осы өнімнің тапшылығы жағдайында өте маңызды. Бұл жүйені дамытудың басты басымдығы ресурстардың минималды шығындарымен жоғары сапалы өнім шығаруды барынша арттыруға ұмтылу болып табылады. Бұл барлық экономикалық процестерді тиімді ұйымдастыруды, сондай-ақ жұмысшылардың, кәсіпорындардың және бүкіл кешеннің мүдделерінің үйлесімділігіне қол жеткізуге бағытталған ет кешенінің компоненттері арасындағы экономикалық және құқықтық қатынастарды оңтайландыруды талап етеді.

Қазақстанның ет саласы халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға және ұлттық азық-түлік қауіпсіздігіне қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруды қамтамасыз ететін негізгі әлеуметтік маңызы бар салалардың бірі болып табылады. Алайда, оның дамуында сала көптеген қиындықтар мен тәуекелдерге тап болады, бұл оның тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне қауіп төндіреді.

Қазіргі экономиканың тұжырымдамалық ерекшеліктерін ескере отырып, тұрақты даму қағидаттарында, макро -, мезо – және микро деңгейлерде ғылыми теория мен практика ет өңдеу саласы кәсіпорындарының орнықты дамуын басқарудың тиімді тәсілдерін әзірлеуге бағдарлануы тиіс. Олардың дамуын бүкіл өнеркәсіптік кешеннің тұрақтылығын қамтамасыз ету тұрғысынан қарастыру қажет.

Жетілмеген бәсекелестік жағдайында саланың жұмыс істеу тиімділігін арттыру үшін тұ-

рақтылық қағидаттарына сүйене отырып, шаруашылық қызметтің барлық салаларын үздіксіз дамыту қажет. Бұл жүйелік бағалауды, бақылауды, бақылауды және кәсіпорындардың тұрақтылығын модельдеуді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Маңызды шарт өндірістік-шаруашылық процестерді оңтайландыруға бағытталған кәсіпорындардың құрылымдық бөлімшелерінің көп аспектілі қызметін интеграциялау және үйлестіру болып табылады.

Осы алғышарттарға сүйене отырып, ет өңдеу кәсіпорындарының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің теориялық, әдістемелік және ғылыми-практикалық аспектілері ерекше өзектілікке және стратегиялық маңыздылыққа ие болады, бұл оларды зерттеуді ғылыми зерттеулердің перспективалық бағытына айналдырады.

Әдебиеттерге шолу

Бірқатар танымал экономистердің еңбектері ет саласының жай-күйін, бағалауын, проблемалары мен даму перспективаларын зерттеуге арналған. Бұл тақырыпты зерттеуге Латфуллин Г. Р. (Kudrjavceva, 2019), Rude, J., & Weersink, A. (2021). (Turisbekova et al., 2020), Hobbs, J.E.(2020), Sharma, R., & Singh, A. (2021), Yadav, S. S., Kumar, R., & Yadav, S. (2023), Luu, Q., Nguyen, D. H., & Tran, T. T. (2022), Galli, F., & Brunori, G. (2021), Naspetti, S., & Zanolli, R. (2022) сондай-ақ Акимбекова, ГҮ, Баймуханов, АБ, Кыдырбаева ЭО, Каскабаев (Akimbekova et al., 2018).

Саланы реттеуге қатысты мәселелер (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2001 N 1088; 2014 № 627; 2018 № 423; 2021 № 960; 2021 № 732) дереккөздерде қарастырылады және осы зерттеуде пайдаланылған ресми статистика (Predvaritel'nye dannye za 2024 god; TOP-7 mjasopererabatyvajushhih kompanij Kazahstana, 2025; Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan) және басқа да беделді дереккөздерде келтірілген.

Әдістеме

Зерттеу барысында ет саласындағы экономикалық құбылыстар мен процестерді, соның ішінде талдау, синтез, нақтылау және абстракцияны зерттеудің жалпы ғылыми әдістері мен теориялық тәсілдері қолданылды. Экономикалық-математикалық әдістер мен модельдер, сараптамалық бағалау және салыстырмалы талдау әдістері, сондай-ақ қолданбалы аналитикалық, графикалық және сараптамалық әдістер қолданылды. Зерттеуге проблеманы жан-жақты зерттеуді және ғылыми негізделген ұсыныстарды әзірлеуді қамтамасыз ететін логикалық, жүйелік, ситуациялық, диалектикалық және процесстік тәсілдер қатысты.

Кешенді ғылыми тәсілді қолдану саланың ағымдағы жай-күйін жан-жақты бағалауға, оның дамуына әсер ететін негізгі факторларды анықтауға, сондай-ақ әртүрлі экономикалық және технологиялық параметрлер арасындағы өзара байланысты анықтауға мүмкіндік берді.

Корреляциялық талдау әдістерін қолдану өндіріс, тұтыну, экспорттық-импорттық көрсеткіштер және нарықтың басқа да маңызды сипаттамалары арасындағы тәуелділік дәрежесін анықтауға ықпал етті. Ғылыми абстракция әдісі ет өңдеу кәсіпорындарының жұмыс істеуінің негізгі заңдылықтарын бөліп көрсетуге және олардың тұрақтылығы мен тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстарды негіздеуге мүмкіндік берді.

Диаграммалар мен графиктерді қолданатын графикалық әдіс талдау нәтижелерінің көрнекі көрінісін қамтамасыз етті, бұл өзгерістер динамикасы мен болжамды тенденцияларды егжей-тегжейлі визуализациялауға мүмкіндік берді.

Осылайша, зерттеу әдістерінің кешенді жиынтығын қолдану талдаудың тереңдігі мен сенімділігін қамтамасыз етті, бұл ғылыми негізделген тұжырымдар жасауға және аймақтық ет өңдеу кәсіпорындарының экономикалық тиімділігін арттыру үшін практикалық ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

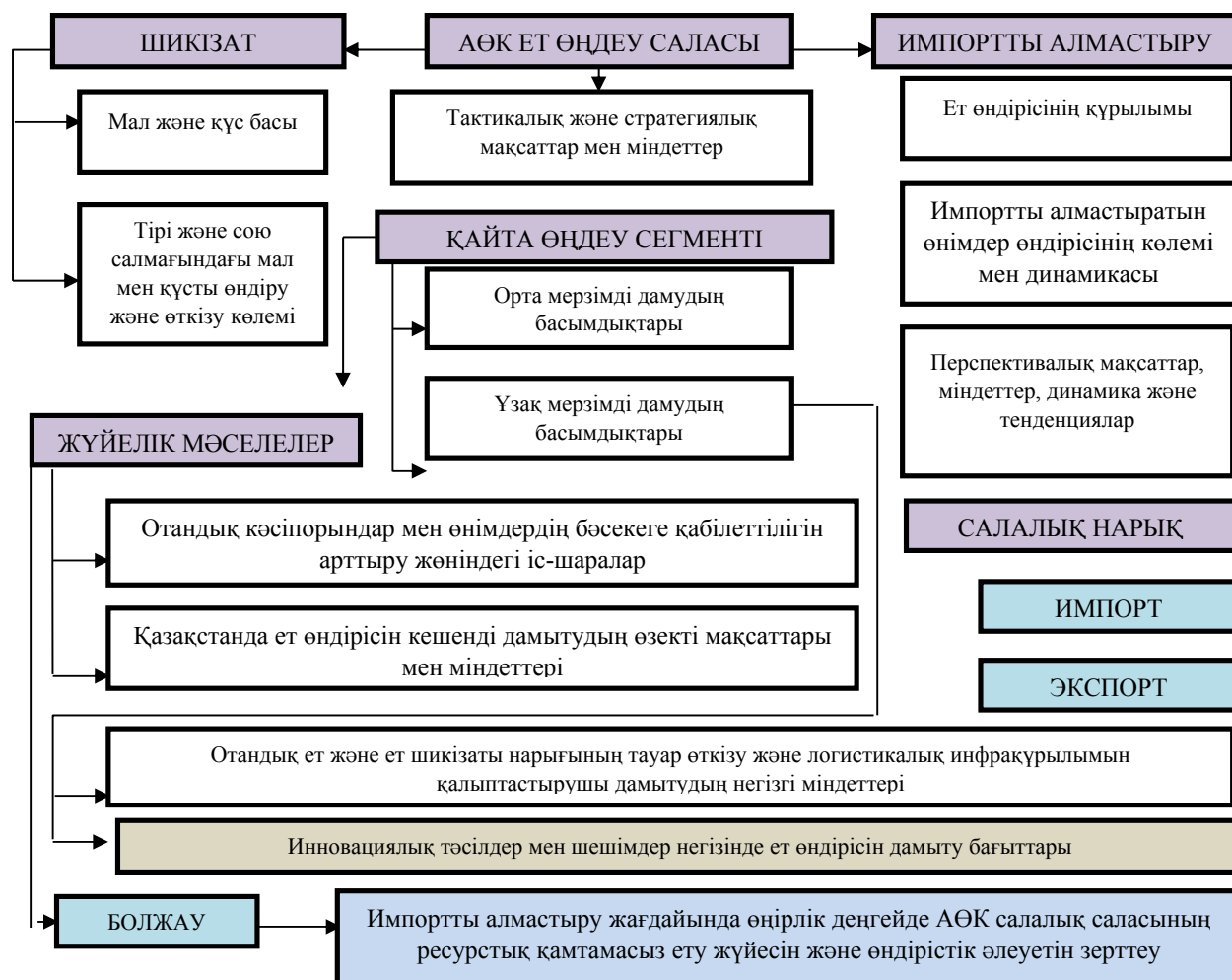
Ресми статистика көрсеткендей, қазіргі уақытта елдің ет өнімдерінің кіші кешеніне 600-ден астам кәсіпорын кіреді. Олардың 80%-дан астамы толық өндірістік-технологиялық циклді бар ет комбинаттарынан тұрады (Predvaritel'nye dannye za 2024 god; TOP-7 mjasopererabatyvajushhih kompanij Kazahstana,

2025; Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan). Бөлек өндірістік-функционалдық сипаттамалары бар әртүрлі құрамдас элементтерді қамтитын ет өңдеу өндірісін ұйымдастыру мен басқарудың күрделі құрылымын ескере отырып, ет өнімдері кіші кешенінің жай-күйі мен дамуын мониторингтеу әдістемесін әзірлеу орынды болып көрінеді. Бұл, әсіресе, импортты алмастыру және инновацияларды енгізу саясатын іске асыру контекстінде зерттеудің ғылыми, негізділік және сенімділік қағидаттарына сәйкестігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді (1-сурет).

Қазіргі уақытта ұлттық деңгейде өршіл мақсат қойылды – бес жыл ішінде елдің азық-түлік тәуелсіздігін толық қамтамасыз ету, ал болашақта 10 жыл ауыл шаруашылығы шикізатының, азық-түлік пен азық-түліктің әлемдік нарығында көшбасшы позицияны иелену. Осы тұрғыда 2024 жылы азық-түлік тауарларының импортын 6,2 трлн теңгеге алмастыру, ал ет өндіру көлемін 10 млн тоннаға дейін ұлғайту жоспарланған, бұл импорт деңгейін 67,8%-ға төмендетуге мүмкіндік береді. Бұдан басқа, ет өңдеу кәсіпорындарының өндірістік қуаттарын пайдалану коэффициенті 85%-ға дейін жеткізілуі тиіс, бұл саланың тиімділігін арттырады және оның тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Энергетикалық және ресурстық тиімділікке, сондай-ақ инновацияларды енгізуге бағытталған заманауи экономикалық жағдайлар кәсіпорындардың жоғары материалдық-техникалық жабдықталуын талап етеді. Алайда, ет өңдейтін кәсіпорындардың едәуір бөлігінде тозған қорлар мен ескірген жабдықтар бар. Нәтижесінде жұмысшылардың жартысынан көбі ауыр қол еңбегіне тартылады. Бұл проблема әсіресе малды бастапқы өңдеуде (65%), тері консервілеу цехтарында (74%) және тиеу-түсіру операцияларында (90%) айқын көрінеді. Өнеркәсіптегі автоматтандыру деңгейі төмен болып қалады-орташа есеппен шамамен 8%. Нәтижесінде отандық ет өнеркәсібіндегі еңбек өнімділігі жетекші шет елдердің көрсеткіштерінен 2-3 есе төмен.

Жоғары салық ставкалары мен алымдар агроөнеркәсіптік кәсіпорындардың капиталдандыруды ұлғайту және рентабельділікті арттыру мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді. Бұл жоғары сатып алу бағасына байланысты кәсіпорындар қаржылық ресурстардың тапшылығына тап болатын жағдайға әкеледі, бұл техниканы жаңартуды және инновацияларды енгізуді қиындатады.

1-сурет – Ұлттық және өңірлік деңгейлердегі ет өнімдері кіші кешенінің жай-күйі мен дамуын мониторингінгүлеу әдістемесі элементтерінің схемасы
Ескерту – авторлық көзқарас

Әрі қарай, біз ет-өнім кіші кешенінің шикізат базасы мен қайта өңдеу секторының өндірістік әлеуетін талдаймыз. Бұл талдау оның импортты алмастыру стратегиясы мен саланы инновациялық жаңарту контекстіндегі орнықты және бәсекеге қабілетті дамудың негізгі факторы ретіндегі рөлін бағалауға мүмкіндік береді. Бірінші кезекте мал мен құс санының статистикалық көрсеткіші қаралатын болады (1-кесте).

ҚР Ұлттық статистика бюросының статистикалық деректеріне сәйкес, елдегі мал мен құс санының серпіні тұрақты және оң үрдісті көрсетіп отыр. Алайда, ірі қара және ұсақ мал (ІҚМ және ұсақ мал) сегментінде өндіріс көлемінің ұлғаюымен және ішкі нарықтың сиыр мен қой на-

сыщ бәсекеге қабілетті бағамен қанықтырумен байланысты белгілі бір қиындықтар сақталады.

2025 жылдың басында барлық санаттағы шаруашылықтарда: 18,1 млн бас ІҚМ, оның ішінде 7,9 млн сиыр; 12,1 млн бас шошқа; 22,6 млн бас қой мен ешкі; 544,7 млн бас құс.

Мал түрлері бойынша мал басының құрылымын талдау негізгі өнеркәсіптік өндіріс құс шаруашылығына және ірі қара/ұсақ мал өсіруге бағытталғанын көрсетеді. Бұл өсірудің қысқа мерзіміне және осы сегменттерге салынған инвестициялардың жоғары өтелуіне байланысты (3-5 жыл), ал етті мал шаруашылығында өтелу мерзімі едәуір жоғары және 10 жылдан 15 жылға дейін.

1-кесте – Қазақстандағы мал мен құс басы, мың бас

Көрсеткіш	1990	2000	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Барлық санаттағы шаруашылықтар									
ІҚМ	57043,0	27519,8	18919,9	18620,9	18346,1	18294,2	18151,4	18126,0	18027,2
Сиырлар	38314,3	15824,4	19451,6	21405,5	21924,6	23075,5	23726,6	25163,2	25850,1
Құс	659808	340665	524252	543914	550169	555827	541447	544691	519779
Қой мен ешкі	58194,9	14961,9	24445,4	24606,5	24716,9	24389,1	23129,3	22617,6	21659,9
Шошқалар	20556,9	12742,6	8263,2	8115,2	7966,0	7950,6	7942,3	7964,2	7898,3
Ауыл шаруашылығы ұйымдары									
ІҚМ	47177,0	16509,3	8522,7	8447,8	8355,9	8252,2	8139,3	8107,5	8123,8
Сиырлар	42101,1	4580,1	4368,8	4346,9	4223,3	4050,8	3704,5	3552,2	3237,7
Құс	31237,9	8518,1	15590,2	17601,8	18390,6	19843,1	20827,9	22418,5	23311,3
Қой мен ешкі	465269	205151	425374	445048	451539	460106	449289	453959	432474
Шошқалар	15322,1	6486,5	3439,3	3387,4	3359,5	3315,7	3283,0	3274,1	3270,8
Халық шаруашылықтары									
ІҚМ	9866,0	10467,8	8261,5	7931,8	7567,2	7500,8	7400,4	7289,7	7080,3
Сиырлар	16093,8	9506,8	11500,2	11542,7	11352,5	11279,7	10735,4	10375,2	10068,4
Құс	7076,4	6903,4	3431,7	3335,3	3079,5	2805,9	2520,9	2408,2	2225,9
Қой мен ешкі	194528	133667	90337	88952	88378	85874	83068	80632	78031
Шошқалар	5234,8	5997,1	3766,0	3621,9	3426,8	3400,2	3360,8	3329,6	3228,3
Шаруа (фермер) қожалықтары және жеке кәсіпкерлер									
ІҚМ	-	542,7	2135,7	2241,3	2423,0	2541,3	2611,7	2728,8	2823,1
Сиырлар	-	402,9	429,7	468,4	454,6	426,6	377,7	336,5	312,9
Құс	10	258,9	1058,0	1105,9	1179,7	1234,7	1298,5	1360,5	1399,2
Қой мен ешкі	-	875,0	8576,3	8716,9	9141,1	9058,6	8689,4	8690,1	8353,8
Шошқалар	-	1847	8540	9914	10252	9847	9090	10100	9274

Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

1-кестеде Қазақстандағы мал шаруашылығы құрылымының соңғы онжылдықтардағы динамикасын айқындайды. 1990 жылдардан кейінгі кезеңде мал басының едәуір қысқаруы экономикалық реформалар мен ауыл шаруашылығының жекешелендірілуімен байланысты болды. Алайда 2010 жылдан бастап фермерлік шаруашылықтардың дамуы мен мемлекеттік қолдау тетіктерінің енгізілуі саланың қалпына келуіне ықпал етті.

Соңғы жылдары ірі қара мал мен сиыр санының тұрақты өсуі байқалады, бұл ішкі нарықтағы ет пен сүт өнімдеріне сұраныстың артуымен және өнімді тұқымдарды енгізу нәтижесінде еңбек өнімділігінің жоғарылауымен түсіндіріледі. Құс шаруашылығы да индустриялық бағытта дамып, 2024 жылы құс басының айтарлықтай өсуіне қол жеткізді.

Қой мен ешкі шаруашылығы дәстүрлі сала ретінде маңызын сақтап келеді, алайда соңғы жылдары олардың үлесі біршама төмендеген. Ал шошқа шаруашылығының көлемі тұрақты төмен деңгейде қалып отыр, бұл әлеуметтік-мәдени және нарықтық факторлармен түсіндіріледі.

Жалпы алғанда, талдау нәтижелері аграрлық өндірістің құрылымдық бейімделуі жүріп жатқанын және мал шаруашылығының тұрақтылығы мемлекеттік қолдау, инновациялық технологиялар мен фермерлік сектордың белсенділігіне тәуелді екенін көрсетеді.

Шаруа (фермер) қожалықтарындағы (шаруа қожалықтарындағы), дара кәсіпкерлердегі (ЖК) және халық шаруашылықтарындағы өндіріс үлесінің төмендеуі агроөнеркәсіптік кешенде шағын бизнесті жүргізудің елеулі қиындықта-

ры мен тәуекелдеріне байланысты. Бұл құбылыстың негізгі себептері халықтың ШҚҚ және ЖК құруға деген ұмтылысының болмауы емес, азық-түлік, ауыл шаруашылығы шикізаты мен азық-түлік нарығын жеткілікті тиімді ұйымдастыру және жұмыс істемеуі болып табылады. Бұдан басқа, агроөнеркәсіптік кешен саласындағы мемлекеттік реттеу тетігінің даму деңгейі айтарлықтай әсер етеді, ол одан әрі жетілдіруді және қазіргі экономикалық жағдайларға бейімделуді талап етеді.

2024 жылы Қазақстанның ет өнеркәсібі өндірістің айтарлықтай өскенін көрсетеді. Жыл қорытындысы бойынша ет өңдеумен және ет өнімдерін шығарумен айналысатын кәсіпорындар

өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өнім көлемін 8,8% – ға ұлғайтты.

2024 жылы өндірілген өнімнің жиынтық құны 62,4 млрд теңгені құрады, бұл өткен жылдың көрсеткішінен 25%-ға артық.

Айта кету керек, 2021-2024 жылдар аралығында сектордағы өндірістің өсу қарқыны жыл сайын төмендеді: 2023 жылғы 14,7%-дан 2024 жылы небәрі 0,9%-ға дейін.

Сонымен қатар, 2024 жылы нарықтың белсенді қатысушылары санының күрт төмендеуі байқалды-ет өнеркәсібіндегі кәсіпорындар мен өндірістердің саны 2024 жылдың соңындағы деңгеймен салыстырғанда 16%-ға төмендеді (2-сурет).

2-сурет – Ет өңдеу және ет өндіру кәсіпорындарындағы шығарылымның нақты көлемінің индексі
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

2024 жылы Қазақстанның ет өнеркәсібі кәсіпорындары ірі қара малдың, шошқаның, қойдың және жылқының жаңа және салқындатылған мяса өндіру көлемін едәуір ұлғайтты. Шығарылымның жалпы көлемі 24,3 мың тоннаны құрады, бұл өткен жылдың көрсеткішінен 19%-ға артық.

Сондай-ақ, ет консервілері өндірісінің өсуі байқалады-олардың өндірісі 12%-ға артып, 1,7 мың тоннаға жетті.

Алайда, жалпы өсу аясында секторда құс производства өндірудің төмендеуі байқалады. Бір жыл ішінде тауықтардың, күркетауықтардың, үйректер мен қаздардың жаңа және салқындатылған мяса шығару көлемі 11%-ға төмендеп, 9,9 мың тоннаны құрады (3-сурет).

Соңғы жылдары ірі ауылшаруашылық ұйымдары мен білім беру мекемелері нарықтағы үлесін белсенді түрде арттыруда, бұл жет-

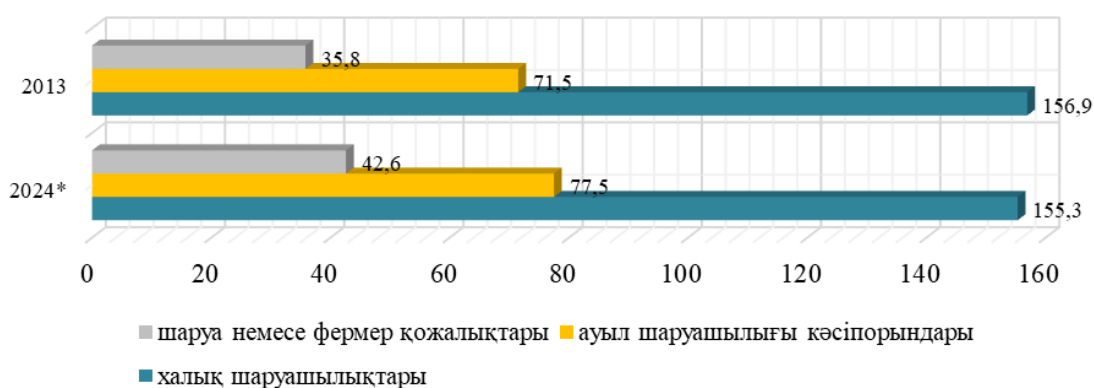
кізілім құрылымында айтарлықтай көрінеді. 2024 жылы мал мен құсты союдың республикалық көлемінде шаруа және фермер қожалықтары айтарлықтай өсім көрсетті. Бір жыл ішінде олардың сою көлемі 6,8 мың тоннаға ұлғайды, бұл 19% құрайды. Бұл фермерлердің аймақтың ет нарығына ықпалының артып келе жатқанын көрсетеді.

Ауыл шаруашылығы өндірушілері де сою көлемін 6 мың тоннаға ұлғайту арқылы оң динамиканы көрсетті, бұл 8% – ға тең. Алайда, ұзақ уақыт бойы жергілікті ет өндірушілер үшін шикізаттың негізгі көзі болып келген тұрғындардан жеткізілім 1,6 мың тоннаға немесе 1%-ға төмендеді.

Жеткізілімдердің бұл қайта бөлінуі бәсекеге қабілетті болуы мүмкін үлкен және ұйымдасқан ауылшаруашылық өндірістеріне назар аударудың біртіндеп ауысуын көрсетеді (4-сурет).

3-сурет – Ет өңдеу және ет өндіру кәсіпорындарындағы шығарылымның нақты көлемінің индексі
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

4-сурет – Шаруашылықта сойылған немесе союға өткізілген мал мен құстың көлемі, сою салмағында (мың тонна)
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

Коронавирустық пандемиядан туындаған қиындықтар ет өңдеу саласының өндірістік көрсеткіштеріне аз әсер етті. 2024 жылдың қорытындысы бойынша өнімнің барлық негізгі санаттары бойынша оң динамика байқалады: құрамында ет және ет бар жартылай фабрикаттар 7,4%-ға өсіп, 3,9 млн тоннаны құрады; шұжық өнімдері 4,6%-ға ұлғайып, 2,4 млн тоннаға жетті; аспаздық ет өнімдері 4,6%-ға өсіп, 160 мың тоннаны құрады; ет пен құс етінен жасалған өзге де өнімдер ең жоғары өсім – 16,5%, 190,3 мың тоннаға жетті. Нәтижесінде, ет пен ет өнімдерінің отандық нарығы елдегі ең ірі және қарқынды дамып келе жатқан нарықтардың бірі болып қала береді.

Бұл нарық қазіргі уақытта негізінен ішкі өндіріске бағытталған. 2024 жылдың аяғында импорттың үлесі салыстырмалы түрде төмен деңгейде қалып, небәрі 648 мың тоннаны құрады. Экспорттық көрсеткіштер де төмен, 609 мың тоннаны құрайды, бұл ет және ет өнімдері нарығының құрылымында ішкі өндірістің үстемдігін көрсетеді (2-кесте).

Сарапшылардың пікірінше, сондай-ақ ағымдағы үрдістер негізінде таяудағы 2-3 жылда Қазақстандағы ет нарығындағы теңгерім экспорттан да, импорттан да айтарлықтай асып түсетін ішкі өндірістің пайдасына қалады. Бұл жақын арада отандық ет секторының тұрақтылығы мен өзін-өзі қамтамасыз етуін көрсетеді.

2-кесте – Қазақстандағы ет және ет өнімдері ресурстарының теңгерімі, мың т

Көрсеткіш	1990	2000	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Ресурстар									
ж/ж қорлары	791	838	870	807	812	804	862,0	912,0	977,6
Өндіріс	8078	8525	9026	9518	9853	10319	10629,7	10866,5	11222,0
Импорт	2710	2480	1952	1360	1246	1103	879,7	771,8	648,0
Барлығы	11579	11843	11848	11685	11911	12226	12371,4	12550,3	12847,6
Пайдалану									
Өндірістік тұтыну	56	51	56	46	49	33	29,1	26,9	26,9
Шығындар	23	18	18	18	17	15	18,3	20,5	18,7
Экспорт	128	117	135	143	236	307	354,4	415,3	609,0
Жеке тұтыну	10534	10793	10832	10666	10805	11009	11057,6	11110,0	11160,8
ж/б қорлары	838	864	807	812	804	862	912,0	977,6	1032,2

Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

2-кестеде Қазақстандағы ет және ет өнімдері ресурстарының теңгерімінің 1990–2024 жылдар аралығындағы серпіні келтірілген. Мәліметтерді талдау нәтижесінде елдің ет өндірісі ұзақ мерзімді перспективада тұрақты өсім қарқынын сақтап отырғаны анықталды. Егер 1990 жылы өндіріс көлемі 8078 мың тоннаны құраса, 2024 жылы оның шамамен 11222 мың тоннаға жетуі күтілуде. Бұл көрсеткіш салада өндірістік әлеуеттің кеңейіп, өңдеу қуаттарының тиімді пайдаланылуы мен ауыл шаруашылығы құрылымдарының технологиялық жаңғыру үрдісін білдіреді.

Импорт көлемінің айтарлықтай төмендеуі — 1990 жылғы 2710 мың тоннадан 2024 жылы 648 мың тоннаға дейін — ішкі нарықта отандық өнімдердің үлесінің артқанын және импортты алмастыру саясатының нәтижелілігін дәлелдейді. Бұл бағытта ет өндірісін қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен агроөнеркәсіптік интеграцияның ықпалы ерекше рөл атқарған.

Экспорт динамикасы керісінше, тұрақты өсіммен сипатталады: 1990 жылы 128 мың тонна болса, 2024 жылы оның көлемі 609 мың тоннаға жеткен. Мұндай үрдіс Қазақстанның ет өнімдері бойынша халықаралық нарықтағы позициясын нығайтып, өңдеу кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттырғанын көрсетеді.

Жеке тұтыну деңгейі зерттелген кезеңде салыстырмалы түрде тұрақтылығын сақтап отыр (10,5–11,1 млн тонна шегінде). Бұл халықтың сатып алу қабілетінің және ет өнімдеріне деген дәстүрлі тұтыну мәдениетінің тұрақтылығын білдіреді.

Жалпы алғанда, талдау нәтижелері Қазақстандағы ет және ет өнімдері өндірісінің тұрақты

даму бағытын ұстанып отырғанын, экспорттық әлеуеттің артуы мен импорттық тәуелділіктің төмендеуі есебінен агроөнеркәсіп кешенінің құрылымдық тиімділігі мен азық-түлік қауіпсіздігінің нығайғанын көрсетеді.

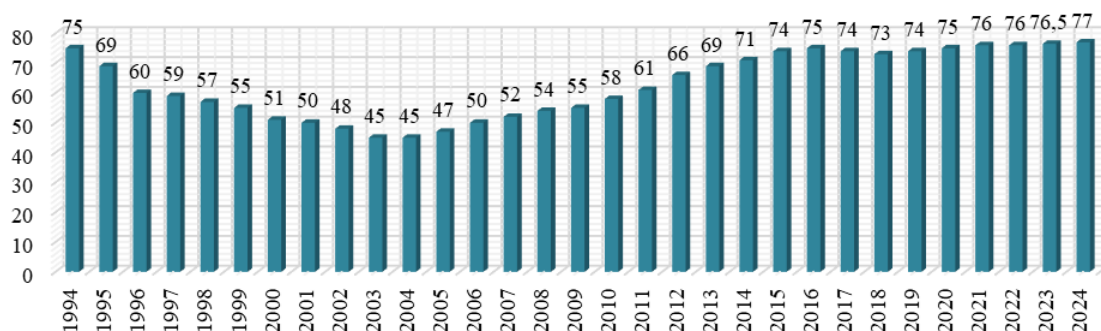
Бұл нарықтың тиімділігі мен болашағын анықтайтын негізгі факторлардың бірі-ет пен ет өнімдерін тұтыну динамикасы. Нарықтың осы сегментінде айтарлықтай өсу әлеуеті бар, әсіресе халықтың табыс деңгейі көтерілген жағдайда. Қазақстан азаматтары, тұтастай алғанда, ет өнімдеріне оң көзқарасқа ие және кірістер мен бағалардың неғұрлым тиімді арақатынасы кезінде тұтынуды ұлғайтуға дайын.

Тұтыну шығындарының құрылымын талдау көрсеткендей, тауарлардың азық-түлік тобы халықтың барлық шығындарының шамамен 40% алады, оның шамамен 10%-ы ет пен ет өнімдерін сатып алуға жұмсалады. Бұл еттің азық-түлік ретінде тұтынушылық маңыздылығының жоғары деңгейін көрсетеді, сонымен қатар оның ел халқы үшін маңыздылығын растайды. 5-суретте көрсетілген жан басына шаққандағы ет тұтыну динамикасы қазақстандықтар арасында осы өнімге тұрақты қызығушылық пен қажеттілікті растайды.

Ресми деректер бойынша, 2024 жылы Қазақстанда жан басына шаққандағы ет тұтыну көрсеткіші 77 кг құрады, бұл 2023 жылмен салыстырғанда 0,5 кг-ға артық. Бұл мән 1990 жылдан бастап максималды болып табылады және ет өнімдерін тұтынудың тұрақты өсуін көрсетеді. Етті тұтыну құрылымында ең үлкен үлес ірі қара мал етіне тиесілі – 36%, ал құс еті 44% құрайды.

Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметтері бойынша жылына бір адамға 73 кг болатын ұсынылған тұтыну нормасымен салыстыра отырып, тұтынудың нақты деңгейі нормативтен 3 кг-ға артық екенін байқауға болады, бұл Қазақс-

танда етке деген сұраныстың жеткілікті жоғары екендігін көрсетеді. Салыстыру үшін, ет тұтынудың орташа әлемдік көрсеткіші жылына бір адамға 43 кг құрайды, ал дамыған елдерде бұл көрсеткіш 83 кг-ға жетеді.

5-сурет – Қазақстанда жан басына шаққандағы ет тұтыну динамикасы
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

Қазақстанда ет тұтынудың жоғары деңгейі негізінен арзан баға сегментінің өнімдерін тұтынумен түсіндірілетінін атап өту маңызды. Алайда, мұндай деректер орташа және шартты болып табылады, өйткені халықтың табысында айтарлықтай алшақтық бар. Бұл мұндай бағалауды пікірталасқа айналдырады, өйткені әр түрлі әлеуметтік топтардағы ет тұтыну табыс деңгейіне байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін.

Маркетингтік зерттеулер көрсеткендей, Қазақстан халқының едәуір бөлігі ресми статистикалық деректер көрсететін көлемде ет тұтынуға мүмкіндігі жоқ. Бұл ет тұтынудың нақты деңгейі ұсынылған нормалардан асып кетсе де, елдің барлық азаматтары үшін қол жетімді емес екенін растайды. Бұл деректер мақаланың басында халықтың табысындағы алшақтық және тұтыну мүмкіндіктерінің айырмашылығы туралы тұжырымдарға сәйкес келеді.

Салыстыру үшін, басқа елдерде бұл көрсеткіш айтарлықтай жоғары: АҚШ-та зерттелетін кезеңде ет тұтыну бір адамға 98,6 кг, Бразилияда – 78,6 кг, ЕО елдерінде – 69,6 кг, ал Қытайда – 50,3 кг құрады (Bogomolova, 2015; Buklagin, 2017; Bogomolova, 2019). 2019-2023 жылдар аралығындағы әлемдік деңгейдегі орташа мән бір адамға 35,1 кг құрады, бұл сондай-ақ дамыған және дамушы өңірлер арасындағы ет тұтынудағы айырмашылықты көрсетеді.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (OECD) болжамдарына сәйкес, келесі онжылдықта ет тұтыну деңгейі Латын Америкасы мен Солтүстік Америкада ең жоғары қарқынмен өседі. Қазақстанда жетекші талдау агенттіктерінің пікірінше, 2027 жылға қарай ет тұтынудың бір адамға шаққанда 78-79 кг-ға дейін қалыпты-тұрақты өсуі күтілуде. Бұл елде ет тұтынудың өсуі жалғасады дегенді білдіреді, бірақ соңғы жылдармен салыстырғанда баяулайды.

Ресми мәліметтерге сәйкес, 2024 жылы Қазақстанда ет тұтыну түрлері бойынша: жылқы еті – адамға 27,6 кг (норма – 18 кг, 2023 жылға қарай +4,2%), құс еті – адамға 32,2 кг (норма – 31 кг, 2023 жылға қарай +1,5%), сиыр еті – адамға 11,1 кг құрады (норма 20 кг, 2023 жылға қарай +0,9% құрайды). Бұл деректер тұтынушылардың қалауындағы кейбір өзгерістерді қолдайды, сонымен қатар баға саясатындағы өзгерістердің және әртүрлі ет түрлерінің қолжетімділігінің көрсеткіші бола алады.

Сарапшылардың пікірінше, бұл тенденцияның басты себебі – әр түрлі ет түрлерінің көтерме және бөлшек сауда бағасының жүйелі түрде төмендеуі, бұл кейбір зерттеушілер мен менеджерлердің пікірінше, үй шаруашылығының кірісінің өсуіне емес, ішкі өндірістің ұлғаюына және ішкі нарықтағы бәсекелестіктің артуына байланысты. Қазақстанда тұтынылатын мяса ең арзан

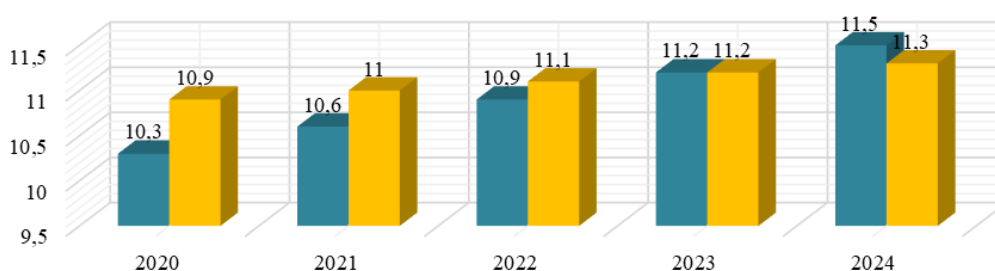
түрі – құс еті, одан кейін сиыр еті, ал жылқы еті үшінші орында.

Қазіргі жағдай елдегі азық-түлік сапасы мәселесін шешудің маңыздылығын көрсетеді. Халықтың тамақтану сапасын жақсарту үшін азаматтардың табысын арттырып қана қоймай, тамақ өнімдерінің экологиялық қауіпсіздігіне ерекше назар аудару қажет. Ауылшаруашылық, өнеркәсіптік және коммерциялық секторларда қолданылатын заманауи өндіріс әдістері мен технологиялары көбінесе экологиялық қауіпсіздік пен дұрыс тамақтану стандарттарына сәйкес

келмейді, бұл қант диабеті, аллергия, анемия, дисбиоз және басқа да дұрыс тамақтанбау сияқты аурулардың өсуіне әкеледі.

Осылайша, Қазақстанның азық-түлік нарығының тұрақты және салауатты дамуын қамтамасыз ету үшін азық-түлік өнімдерінің қолжетімділігін арттырып қана қоймай, олардың қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз ету маңызды, бұл халықтың денсаулығын жақсартуға тікелей байланысты (Ortega, D. L., & Wolf, C. A. (2020).

6-суретте Қазақстандағы ет өндіру мен ішкі тұтыну көлемінің арақатынасы келтірілген.

6-сурет – Қазақстанда ет өндіру мен ішкі тұтыну көлемінің арақатынасы
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

6-суретте көрсетілген деректер жақын арада Қазақстанда ет өндірісі ішкі тұтыну деңгейінен асып кетуі мүмкін екенін көрсетеді. Бұл агроөнеркәсіптік кешеннің бүкіл отандық ет секторының серпінді және тұрақты дамуын сақтау үшін экспорттық әлеуетті ұлғайту қажеттігін көрсетеді. Салалық нарықты зерттеу Қазақстандағы сиыр еті нарығы айтарлықтай жоғары бәсекелестікпен сипатталатынын көрсетеді. Герфиндаль-Хиршман индексінің шекті мәні шамамен 360 бірлікті құрайды, бұл бәсекеге қабілетті нарықты көрсетеді, өйткені 1000-нан төмен көрсеткіш бәсекелестіктің болуын көрсетеді. Сегіз

ірі ойыншы бойынша шоғырлану коэффициенті 47% құрайды, бұл Қазақстандағы сиыр еті нарығы бірнеше жетекші компаниялар арасында бөлінетінін көрсетеді.

Бұл деректер сиыр еті нарығында бәсекелестікті сақтаудың маңыздылығын көрсетеді, бұл саланың тиімді дамуына, өнім сапасының жақсаруына және тұтынушылар үшін бағаның төмендеуіне ықпал етеді. Тұрақты өсуді қолдау және халықаралық нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін экспортты кеңейту және өндіріс сапасын арттыру бойынша күш-жігерді жалғастыру қажет.

3-кесте – Қазақстандағы сиыр еті нарығының даму динамикасы

Көрсеткіштер	Өлшем бірлігі	2021	2022	2023	2024
Ет өндірісі	мың т	3516	3744	3937	4214
Ет экспорты	мың т	70	81	98	160
ҚР ішкі өндірістің етімен қамтамасыз ету	мың т	3446	3664	3838	4054
Жан басына шаққандағы ішкі өндірістің етті тұтыну	кг/адам	23,5	25,0	26,2	27,6

Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

3-кестеде Қазақстандағы сиыр еті нарығының 2021–2024 жылдар аралығындағы даму динамикасы берілген. Кесте деректерін талдау нәтижесінде республикада ет өндірісінің көлемі жыл сайын тұрақты өсім көрсетіп отырғаны байқалады. Егер 2021 жылы сиыр еті өндірісінің жалпы көлемі 3516 мың тоннаны құраса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 4214 мың тоннаға дейін жеткен. Осылайша, төрт жыл ішінде өндіріс шамамен 20 пайызға ұлғайған, бұл ауыл шаруашылығы өндірісіндегі технологиялық жаңғыртудың, мал азығы базасын нығайтудың және өндіріс тиімділігін арттыру шараларының нәтижесін айғақтайды.

Ет экспортының көлемі де оң серпінге ие. 2021 жылы сыртқы нарыққа 70 мың тонна өнім шығарылса, 2024 жылы оның көлемі 160 мың тоннаға дейін артқан. Бұл көрсеткіш Қазақстанның ет өнімдерін экспорттаушы ел ретіндегі әлеуеті өсіп келе жатқанын және халықаралық нарықтардағы сұранысқа бейімделу мүмкіндігінің кеңейгенін дәлелдейді.

Сонымен қатар ішкі нарықтың отандық өніммен қамтамасыз етілу деңгейі жыл сайын артып келеді: 2021 жылғы 3446 мың тоннадан 2024 жылы 4054 мың тоннаға дейін өскен. Бұл үрдіс елдегі ет өндірісінің импортты алмастыру бағытын ұстанып отырғанын және ішкі нарықтағы азық-түлік қауіпсіздігінің нығайғанын көрсетеді.

Жан басына шаққандағы сиыр еті тұтыну деңгейі де өсім байқатады. 2021 жылы бұл көрсеткіш 23,5 кг болса, 2024 жылы 27,6 кг-ға жеткен. Бұл халықтың табыс деңгейінің артуын, тұрмыс сапасының жақсарғанын және ет өнімдеріне деген тұрақты тұтынушылық сұраныстың бар екенін аңғартады.

Жалпы алғанда, көрсетілген деректер Қазақстандағы сиыр еті нарығының даму динамикасы тұрақтылық пен сапалы өсімге бағытталғанын, өндіріс көлемі мен экспорттық әлеуеттің артуы агроөнеркәсіп кешеніндегі инновациялық тетіктердің тиімді іске асырылуының нәтижесі екенін дәлелдейді.

Қазақстандағы сиыр еті нарығының көшбасшылары мынадай компаниялар болып табылады: «Құт береке ШҚ» – 10%; «MPS International» – 6%; «Оңтүстік Агро ӘКК 2» – 6%; «Сардор KZ ӘКК» – 6%; «Астана Агроөнімі» – 5%; «ON Export» МК-5%; «Кублей» – 5%;

«Алға экспорттық компаниясы» – 4%; «Байсерке-Агро» – 2%.

Алайда соңғы жылдары тұтыну себетіндегі сиыр еті біртіндеп арзан құс етімен алмастырылатын үрдіс байқалды. Мысалы, 2025 жылы сиыр етінің бағасы айтарлықтай өсті, олар 2025 жылдың қантар айында 2024 жылдың қантар айына сәйкес кезеңімен салыстырғанда 10%-ға өсті. Бұл ішкі нарыққа қысым жасайтын ет экспортының өсуіне байланысты. Бағаның өсуіне қарамастан, Қазақстан сиыр етінің ең белсенді экспорттаушысы болып қала береді. 2024 жылы сиыр етінің экспорты жалпы өндірістің 1%-дан азын құрады, дегенмен 2023 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш негізінен Беларусь пен Вьетнамға жеткізу есебінен 3,1 мың тоннаға өсті. 2025 жылдың басында сиыр еті экспортының динамикасы 92% құрады, ал экспорттың негізгі бағыттары Вьетнам (35%), Беларусь (22%) және Гонконг (11%) болды.

Ішкі тұтынуға келетін болсақ, Қазақстан қазіргі уақытта өзін толық көлемде сиыр етімен қамтамасыз етпейді: импорттық ет жалпы тұтынудың шамамен 15% құрайды. 2020 жылы жағдай одан да шиеленісті болды, өйткені сиыр етінің импорты экспорттан шамамен 37 есе көп болды, бұл шетелдік жеткізілімдерге айтарлықтай тәуелділікті көрсетеді (7-сурет).

Бұл деректер сиыр етінің ішкі өндірісін одан әрі дамытудың және экспорттық әлеуетті арттырудың маңыздылығын көрсетеді, бұл импортқа тәуелділікті азайтуға және елдің халықаралық нарықтардағы позициясын нығайтуға мүмкіндік береді (7-сурет).

Іскерлік белсенділіктің төмендеуіне байланысты 2023 жылдың сәуірінде сиыр етінің тірі салмақтағы өндіріс қарқыны баяулады, бұл сиыр мен құс етінің азаюына әкелді. Алайда мамыр айында мал шаруашылығы өнімдерін өндіру қарқыны қалпына келе бастады. Ет өндірісі экономикалық дағдарыстарға 3 айдан бір жылға дейін кідіріспен жауап беретінін ескеру маңызды, бұл өндіріс циклдерінің ұзақтығына байланысты. Компаниялардың өндірістік жоспарларын сұраныстың өзгеруіне тез бейімдеу мүмкіндігі шектеулі. Тұтыну қабілетіне әсер ететін халықтың нақты табысының төмендеуі жағдайында өнімнің бағасы төмендеуі мүмкін, бұл кәсіпорындардың рентабельділігіне қысым жасайды.

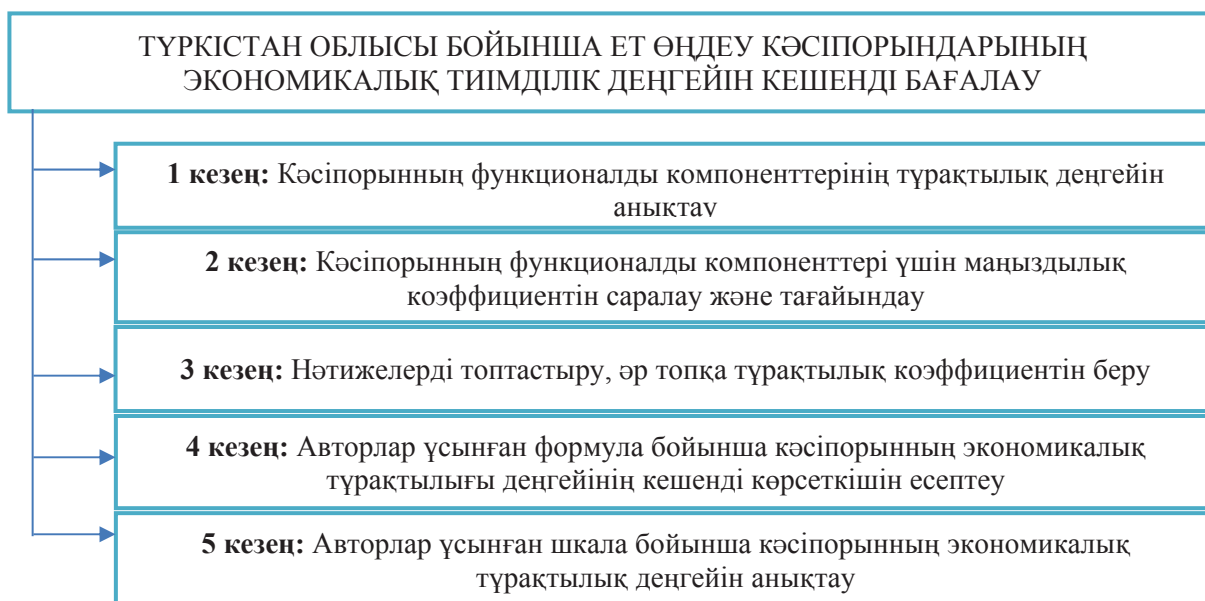

7-сурет – 2020-2024 жылдардағы сиыр етінің экспорты мен импортының арақатынасы, мың т
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

Қазіргі уақытта Қазақстандағы мал шаруашылығы нарығындағы жағдай тұрақты. Өнім бағасы одан әрі төмендеген жағдайда, мемлекет қысқа мерзімді несиелеуге субсидиялар лимиттерін ұлғайту және әлеуметтік сақтандыру сыйлықақыларын қысқарту арқылы компанияларға қолдау көрсете алады, бұл аграрлық компанияларға қаржылық қысымды төмендетуге көмектеседі. Өңірдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі факторы мезо, макро және әлемдік деңгейлердегі конъюнктуралық нарықтардың жоғары құбылмалылығымен байланысты тәуекелдер мен белгісіздік факторларын ескере отырып, агроөнеркәсіптік кешенді теңгерімді дамыту болып табылады. Бұл сала мен жалпы экономика үшін ықтимал жағымсыз

салдарды азайта отырып, сыртқы және ішкі нарықтық ортаның өзгерістерімен күресуге көмектесетін тиімді стратегияларды қалыптастыру қажеттілігін көрсетеді.

Өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы сияқты ауыл шаруашылығының шикізат салаларын орнықты дамыту өңірдің агроөнеркәсіптік өндірісін жетілдірудің негізгі бағыты болып табылады. Сіз әзірлеген ет өңдеу кәсіпорындарының экономикалық тұрақтылық деңгейін кешенді бағалау әдістемесі кешенді көрсеткішті есептеу арқылы тұрақтылықты дәл және тиімді анықтауға мүмкіндік береді, бұл стратегиялық басқаруда қолданылатын басқа әдістермен салыстырғанда айрықша белгі болып табылады (8-сурет).

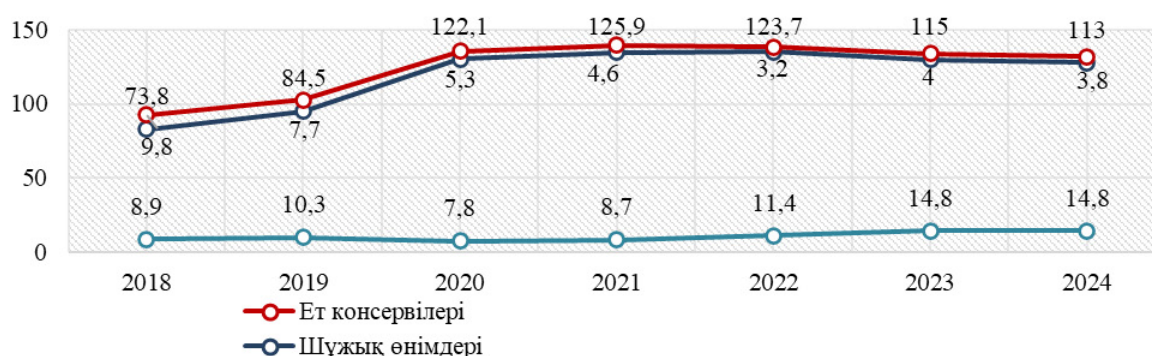

8-сурет – Өңірлік ет өңдеу кәсіпорындарының экономикалық тиімділік деңгейін кешенді бағалауды есептеу кезеңдері
Ескерту – авторлар құрастырған

Қазақстанда ет экспорты бойынша көшбасшы болып табылатын Түркістан облысына ерекше назар аударған жөн. Экспортталатын сиыр етінің 80% және қой етінің 75% осы аймақтан келеді. Аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың және мақсатты іс-шаралардың арқасында облыста мал шаруашылығы тұрақты өсуді көрсетуді жалғастыруда. Аймақ елдің ауылшаруашылық өндірісінде маңызды рөл атқарады, жалпы ірі қара малдың 13%, қойлардың 22%, жылқылардың 11%, түйелердің 19%, ет өндірісінің 11% және сүттің 13% құрайды. Қазіргі уақытта облыста 1,1 миллионнан астам ірі қара, 5 миллионнан астам қой, 475 мыңға жуық жылқы, 43,9 мың түйе және 2 миллионнан астам құс бар. Бұл өңірдің аграрлық секторды одан әрі дамыту және елдің Ет өнеркәсібінің тұрақтылығы үшін маңыздылығы мен әлеуетін көрсетеді.

Мақалада жүргізілген талдау негізінде Түркістан облысының өңірлік ет өңдеу кәсіпорындарының мақсаттар жүйесі әзірленді. «Тұран Агро Ет-сүт» ҰАК стратегиялық мақсаты кәсіпорынның тұрақты дамуы болып табылады. Экономикалық тұрақтылықтың орташа деңгейімен сипатталатын «Қайып Ата» ЖШС мақсаты-оның қызметінің тиімділігін арттыру. «ON Export» экономикалық тұрақтылықтың төмен деңгейімен жұмыс істейді, бұл кәсіпорын қызметінің тұрақтануын ол үшін қалыптасқан мақсаттар жүйесінің стратегиялық мақсаты ретінде анықтайды.

Отандық ет нарығының негізгі қайшылығы, бір жағынан, халықтың төлем қабілетті сұранысының төмендеуі, екінші жағынан, ет және ет өнімдері өндірісінің өсуі байқалады (9-сурет).

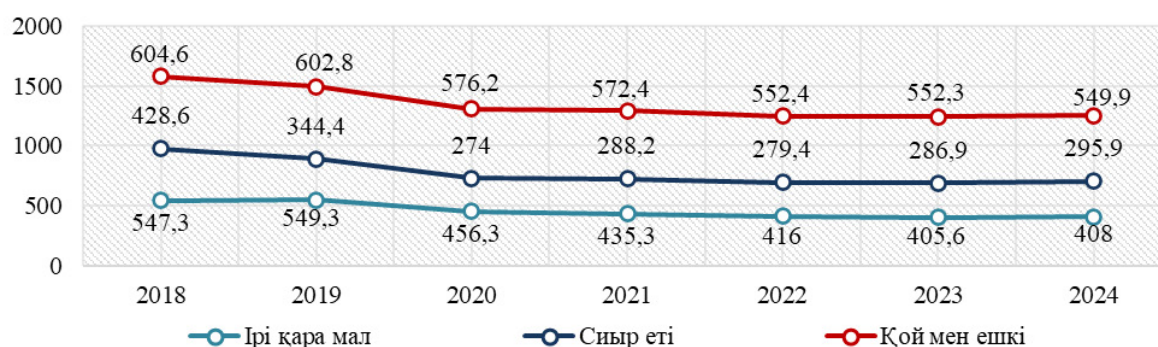
9-сурет – Түркістан облысында ет және ет өнімдерінің өнеркәсіптік өндірісі, мың тонна
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

Түркістан облысында 2018-2024 жылдар аралығында шұжық өндірісі екі есеге артты. Шұжық өнімдерін өндіру көлемі тұтыну себетінің құрамында төртінші орында, тек сүт өнімдерінен, жемістер мен нан өнімдерінен кейін екінші орында. Сонымен қатар, консервіленген ет (60 %-ға) және сойылған малдардың еті мен қосалқы өнімдері (9,6 %-ға) өндірісінің қысқаруы байқалады.

Өңірлік дамудың айрықша ерекшелігі ет өнімдерін өндіру көлемінің ұлғаюына қарамастан, саланы шикізатпен қамтамасыз ету өте төмен болып қалуда. Өңірлік статистиканың деректері Түркістан облысында мал басы жа-

нуарлардың барлық түрлері бойынша азайып бара жатқанын көрсетеді (10-сурет).

Қазақстанда мал басының азаюы шаруашылықтардың барлық санаттарында ет өндірісінің төмендеуіне алып келеді. Жалпыұлттық тенденциядан айырмашылығы, Түркістан облысында ет өндірісі негізінен халықтың шаруашылықтарында шоғырланған (63,9%), ал өнеркәсіптік ет өндірісі құс етінен басқа нашар дамуда. Бұл саладағы өндірістік процестерді жақсарту мен әртараптандырудың маңыздылығын көрсетеді, әсіресе ауыл тұрғындарының Ет өнеркәсібі үшін шикізаттың негізгі жеткізушісі ретіндегі маңыздылығын ескере отырып.

10-сурет – Түркістан облысындағы мал басының динамикасы, мың бас
Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

Біз әзірлеген аймақтық кәсіпорындар үшін стратегияны таңдау әдістемесі кәсіпорынның экономикалық тұрақтылығын ғана емес, сонымен қатар саланың өмірлік циклінің кезеңін де ескеретін жекелендірілген тәсілді ұсынады. Кәсіпорындардың әртүрлі түрлеріне (ірі, орта, шағын және шағын бизнес) арналған құрастырылған матрицалар бизнестің әрбір түрі үшін оңтайлы стратегияларды дәлірек анықтауға мүмкіндік береді. Бұл бизнеске нақты жағдайларға бағытталған ең тиімді бизнес стратегияларын қолдана отырып, саланың өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдеріне бейімделуге көмектеседі.

Кешенді бағалаудың авторлық әдістемесі негізінде кәсіпорынның экономикалық тұрақтылық көрсеткішін есептеуге біздің көзқарасымыз стратегиялық басқарудың маңызды құралы болып табылады, өйткені ол кәсіпорынның ағымдағы жағдайын дәл бағалауға және оны одан әрі дамыту үшін ең қолайлы жолды таңдауға мүмкіндік береді.

Аймақтық ет өңдеуші кәсіпорынның стратегиясын таңдаудың оның экономикалық тұрақтылық деңгейіне тәуелділігі шынымен де табысты жұмыс істеуі мен дамуы үшін өте маңызды. Тұрақтылықтың әртүрлі деңгейлері бар бизнесті басқару стратегиялары олардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне бейімделуі керек.

Экономикалық тұрақтылық деңгейі жоғары тұрақты жұмыс істейтін кәсіпорындар үшін қарқынды, интеграцияланған және әртараптандырылған өсу сияқты өсу стратегияларын, сондай-ақ халықаралық стратегияларды, соның ішінде көпұлтты және жаһандық тәсілдерді қолданған жөн. Бұл бизнеске нарықты кеңейтуге, бәсекеге қабілеттілікті жақсартуға және халықаралық

аренада жоғары тұрақтылыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді, сонымен қатар нарықтағы позицияны күшейте алатын стратегиялық альянстар мен серіктестіктерге мүмкіндіктер ашады.

Экономикалық тұрақтылықтың орташа деңгейі бар кәсіпорындар ішкі процестерді оңтайландыруға және тәуекелдерді азайтуға бағытталған икемді стратегияларды қолдана алады. Бұл жағдайда шығындар, саралау, сондай-ақ шығындарды оңтайландыру бойынша көшбасшылық стратегиялары ең тиімді болады. Төмен шығындарға немесе саралауға назар аудару бұл кәсіпорындарға нарықта өз орнын табуға, бәсекелестік позицияларын жақсартуға және кірістілікті арттыруға мүмкіндік береді.

Экономикалық тұрақтылығы төмен кәсіпорындар үшін шығындарды азайту, бизнесті қысқарту немесе егін жинау стратегиясы сияқты қысқарту стратегияларын қолданған жөн. Төтенше жағдайларда кәсіпорынды жою қажет болуы мүмкін. Алайда, егер кәсіпорын қиындықтарға тап болса, бірақ өсу әлеуетін сақтап қалса, бірігу мен бірлескен кәсіпорындар құруды қамтитын интеграцияланған өсу стратегиясы әсіресе тиімді болуы мүмкін. Басқа кәсіпорынмен күш біріктіру қаржылық тұрақтылықты жақсартуға, ресурстарды біріктіруге және табысты жобаларды сәтті жүзеге асыру мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Бұл тұрақтылықты арттыруға және нарықта ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз етуге көмектеседі.

Осылайша, стратегияны таңдау кәсіпорынның қазіргі жағдайына және оның өзгертін нарықтық жағдайларға бейімделу қабілетіне, сондай-ақ таңдалған басқару шешімдерінің тиімділігіне тікелей әсер ететін экономикалық

тұрақтылық деңгейіне байланысты.

Түркістан облысының ет өңдеу кәсіпорындары үшін Жол карталарында көзделген іс-шараларды іске асыру экономикалық тұрақтылықты жақсартуда және тиімділікті арттыруда оң нәтижелерді көрсетеді. Қарастырылған бизнес мысалдары стратегиялық әрекеттердің көрсеткіштердің дамуы мен өсуіне қалай әсер ететінін көрсетеді.

1. «Тұран Агро Ет-сүт» ҰАК:

- Халықаралық көрмелерге қатысу және жақын және алыс шетелдерге өнім жеткізуге келісімшарттар жасау өткізу нарығын кеңейтуге ғана емес, сонымен қатар халықаралық аренада брендтің беделін нығайтуға көмектеседі.

- Логистикалық жүйені бейімдеу және өнімнің жаңа түрлерін игеру өндіріс көлемін ұлғайтуға және өндірістік қуаттарды жүктеуге ықпал етеді, бұл өз кезегінде 2024 жылы таза пайданың 1,35% – ға өсуіне ықпал етеді.

- Экономикалық тұрақтылық деңгейін 0,67-ден 0,69-ға дейін арттыру нарықтың кеңеюімен және өндірістік қуаттылықтың ұлғаюымен байланысты оң үрдісті көрсетеді.

2. «Қайып Ата» ЖШС:

- Құндылық тізбегін талдау және логистиканы оңтайландыру өндіріс шығындарын едәуір төмендетуге мүмкіндік береді, бұл тиімділікті арттырудың негізгі факторы болып табылады.

- Қуаттарды пайдалану тиімділігін арттыру және тасымалдау шығындарын төмендету жөніндегі іс-шараларды іске асыру таза пайданың 32,13%-ға айтарлықтай өсуіне және экономикалық орнықтылық деңгейінің 0,51-ден 0,56-ға дейін жақсаруына әкелді.

- Бұл нәтижелер өндірістік және логистикалық процестерді жақсартуға кешенді көзқарастың маңыздылығын көрсетеді.

3. «ON Export»:

- Тікелей маркетингке көшу, нарық қажеттіліктерін ескере отырып, ет өнімдерінің рецептурасын оңтайландыру және экологиялық және тұтынушылық стандарттарға сәйкес келмейтін қоспалардың болмауы да қаржылық көрсеткіштерді жақсартуда маңызды рөл атқарды.

- Таза пайданы 8,21%-ға ұлғайту және экономикалық тұрақтылық деңгейін 0,37-ден 0,41-ге дейін арттыру инновациялық және маркетингтік стратегияларды енгізудің табыстылығын растайды.

- Кесудің жаңа нұсқаларын енгізу – ассортимент және тамақ дайындауға арналған жиынтықтар жаңа өнімдерге деген сұранысты қанағаттандыруға ықпал етеді, бұл өнімге сұранысты және кәсіпорынның кірістілігін арттырады.

Жалпы, 2024 жылы қол жеткізілген нәтижелер таңдалған стратегиялардың тиімділігін және кәсіпорындардың қаржылық және операциялық көрсеткіштерін жақсарту бойынша жұмысты жалғастыру қажеттілігін растайды. Экономикалық тұрақтылықтың болжамды одан әрі өсуі оң динамиканы көрсетеді, бұл өңірдің ет өңдеу саласының болашақ дамуы үшін жақсы индикатор болып табылады.

Жүргізілген талдау нәтижелері стратегиялық басқару тетіктерін енгізу кәсіпорындардың экономикалық тиімділігін арттырғанын көрсетеді. Барлық зерттелген кәсіпорындарда экономикалық тұрақтылық деңгейі жоғарылап, өндіріс көлемі мен таза пайда өскен. Мысалы, «Тұран Агро Ет-сүт» кәсіпорнында тұрақтылық коэффициенті 0,67-ден 0,75-ке, ал таза пайда 24,4 млн теңгеден 43,2 млн теңгеге дейін артқан. Еңбек өнімділігі мен сатудың кірістілік деңгейі де оң серпін көрсетіп отыр. Сонымен қатар, басқару шығындарының үлесі төмендеп, ресурстарды пайдалану тиімділігі артқан. Бұл нәтижелер стратегиялық менеджменттің кәсіпорындардың тұрақты дамуына және бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға айтарлықтай ықпал ететінін дәлелдейді.

Өңірлік ет өңдеу кәсіпорындарында стратегиялық басқаруды жетілдіруге бағытталған практикалық ұсыныстардан күтілетін экономикалық тиімділікті есептеу үшін кәсіпорынның экономикалық тұрақтылығы сияқты сандық индикаторларды пайдалану, сондай-ақ негізгі экономикалық көрсеткіштердің динамикасын талдау маңызды.

1. Экономикалық тұрақтылық стратегиялық басқару тиімділігінің көрсеткіші ретінде кәсіпорынның сыртқы ортаның өзгеруіне қаншалықты бейімделе алатынын, дағдарыстық құбылыстарға жауап бере алатынын және ұзақ мерзімді перспективада қаржылық тұрақтылықты сақтай алатынын анықтауға көмектеседі.

2. Негізгі экономикалық көрсеткіштерге мыналар жатады: таза пайда; кірістілік деңгейі; өнімділік және қуат жүктемесі көрсеткіштері; өнімді өндіру және өткізу көлемі.

4-кесте – Түркістан облысы мысалында өндірілік ет өңдеу кәсіпорындарында стратегиялық басқаруды жетілдіруден күтілетін экономикалық тиімділік

Көрсеткіш	«Туран Агро Ет-сүт» ҰАК				«Қайып Ата» ЖШС				«ON Export»						
	Енгізіл- генге дейін	Аралық мөндер		Енгізіл- геннен кейін	2021- 2024 жж ауытқулар	Енгізіл- генге дейін	Аралық мөндер		Енгізіл- геннен кейін	2021- 2024 жж ауытқулар	Енгізіл- генге дейін	Аралық мөндер		Енгізіл- геннен кейін	2021- 2024 жж ауытқулар
		2022	2024				2022	2024				2022	2024		
Кәсіпорынның экономикалық тұрақтылық деңгейі	2021	2022	2024	2024	0,08	0,51	0,56	0,62	0,67	0,16	0,37	0,41	0,45	0,49	0,12
	0,67	0,69	0,71	0,75											
Ет өнімдері өндірілді, мың тонна	387323	522452	536580	540164	152841	866768	804739	818419,5	821923,5	-44844,5	93 380	114 604	115650	117 786	24 406
Кәсіпорынның таза пайдасы, мың тонна	24 449	24 779	30048,5	43213,1	18761,1	15 591	20 601	38465,7	54246,9	38655,9	390	422	2660,0	3 651,4	3 261,4
Сатудың кірістілік деңгейі, %	6,3	4,7	5,6	8,0	1,7 п.п.	1,8	2,6	4,7	6,6	4,8 п.п	0,4	0,4	2,3	3,1	2,7п.п
Материалдық шығындар, мың тонна	362874	497673	506531,5	496950,9	134076,9	851177	784138	779953,8	767676,6	-83500,4	92 990	114182	112990	114135	21 145
Материалдық шығындардағы басқару шығындарының үлес салмағы, %	34,4	19,8	19,5	16,4	-18,0 п.п.	19,4	18,0	16,0	13,9	-5,5 п.п.	16,7	16,0	15,2	14,3	-2,4 п.п.
Жалпы өнім 1 тоннаға басқару шығындары, тонна	3,10	5,31	5,40	6,50	3,40	5,25	5,70	6,56	7,70	2,45	6,01	6,27	6,73	7,22	1,21
Еңбек өнімділігі, мың тонна	453,0	583,7	599,5	603,5	150,5	2 564,4	2 874,1	2 922,9	2 935,4	371,0	2 918,1	3581,7	3 614,1	3 680,1	762,0

Ескерту – авторлар құрастырған, «Туран Агро Ет-сүт» ҰАК, «Қайып Ата» ЖШС, «ON Export» деректер негізінде

– Борыштық жүктеме және қаржылық тұрақтылықосылайша, осы тәсіл шеңберінде күтілетін экономикалық тиімділікті бағалау өңірлік ет өңдеу кәсіпорындарындағы стратегиялық басқарудағы одан әрі қадамдарды негіздеу, сондай-ақ ұзақ мерзімді өсу жоспарларын әзірлеу және қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін жақсарту үшін маңызды құрал болып табылады.

Деструктивті құбылыстарды, тәуекелдерді анықтауға және басқару шешімдерін оңтайландыруға бағытталған ет өңдеу кәсіпорындарының дамуын басқару деңгейін талдау және бағалау әдістемесі келесі негізгі аспектілерді қамтуы мүмкін: басқару механизмінің негізгі элементтерін талдау; дамуды басқару жүйесінің деңгейі мен жай-күйін бағалау; деструктивті құбылыстардың жағдайлары мен себептерін анықтау; тәуекел жағдайларының туындау ықтималдығын анықтау; басқарушылық шешімдерді оңтайландыру; ұйымдастыру-басқару шешімдері. Бұл тәсіл кәсіпорынға ағымдағы мәселелерді

бағалауға ғана емес, сонымен қатар тәуекелдерді азайту және процестерді оңтайландыру үшін уақтылы әрекет етуге мүмкіндік береді. Болашақта пайда, экономикалық тұрақтылық және нарықтағы бәсекеге қабілеттілік сияқты негізгі көрсеткіштердің жақсаруын болжауға болады (5-кесте).

Жеке көрсеткіштер мен индикаторлар жүйесін пайдалана отырып, ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді қолдану менеджменттің тиімділігін бағалау және ет өңдеу кәсіпорындарының тұрақты даму стратегияларын әзірлеу үшін маңызды құралдарды ұсынады. Өндіріс көлемінің өзгеруін болжау және олардың аймақтық, демографиялық және әлеуметтік өзгерістер сияқты факторларға тәуелділігі саладағы ұзақ мерзімді жоспарлаудың маңызды аспектісін білдіреді.

Барлық ықтимал тәуекелдер мен белгісіздіктерді ескеру үшін корреляциялық-регрессиялық талдау тендеуіне негізделген болжаудың келесі нұсқаларын қарастыруды ұсынамын.

5-кесте – Жергілікті деңгейлер бойынша өнеркәсіптік кәсіпорындарды дамытудың жалпыланған және интегралды көрсеткіштері

Кезең	Экономикалық тұрақтылық (Тэ)	Әлеуметтік тұрақтылық (Тө)	Экологиялық тұрақтылық (Тэк)	Тәуекелге төзімділік (Тт)	Интегралдық көрсеткіш (Кт)
«Тұран Агро Ет-сүт» УАК					
2022	0,6104	0,7012	0,5022	0,8112	0,6462
2023	0,6547	0,7331	0,6649	0,7909	0,7088
2024	0,7061	0,7804	0,7373	0,8213	0,7600
«Қайып Ата» ЖШС					
2022	0,5341	0,6266	0,7513	0,7937	0,6684
2023	0,4965	0,6174	0,7252	0,6545	0,6176
2024	0,3295	0,352	0,7284	0,3547	0,4161
«ON Export»					
2022	0,3726	0,5032	0,7505	0,5644	0,5308
2023	0,491	0,5308	0,7875	0,5745	0,5859
2024	0,4475	0,4713	0,8377	0,5144	0,5490

Ескерту – авторлар құрастырған, «Тұран Агро Ет-сүт» УАК, «Қайып Ата» ЖШС, «ON Export» деректер негізінде

5-кесте мәліметтері бойынша 2022–2024 жылдар аралығында өңірлік ет өңдеу кәсіпорындарының даму деңгейі әртүрлі динамикамен сипатталады. «Тұран Агро Ет-сүт» УАК көрсеткіштері тұрақты өсімге ие болып, интегралдық мәні 0,6462-ден 0,7600-ге дейін артқан, бұл кәсіпорынның экономикалық және әлеуметтік

тұрақтылығының жоғарылағанын көрсетеді. «Қайып Ата» ЖШС-де керісінше, көрсеткіштер төмендеп, 2024 жылы 0,4161 деңгейінде қалып қойған, бұл өндірістік және қаржылық тұрақтылықтың әлсіреуін білдіреді. «ON Export» кәсіпорны бойынша интегралдық көрсеткіштің азаюы (0,5308-ден 0,5490-ға дейін) экология-

лық тұрақтылықтың жақсаруы есебінен қамтамасыз етілген. Жалпы алғанда, талдау нәтижелері «Тұран Агро Ет-сүт» кәсіпорнының өңірлік ет өңдеу саласында жетекші позицияға ие екенін және басқа кәсіпорындарға экономикалық бейімделу мен тәуекелге төзімділікті арттыру қажет екенін көрсетеді.

Үш вариантты модельге негізделген болжау:

1. Пессимистік нұсқа: ағымдағы жағдайларды сақтау: ет өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық-инвестициялық белсенділігінің төмендігі; халықтың табысының төмендеуі және табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен адамдар санының өсуі; жұмыссыздық деңгейінің жоғарылауы; өндіріске әсері: өндіріс көлемінің төмендеуі, қаржылық нәтижелердің нашарлауы және өнімнің ішкі тұтынуының төмендеуі; болжалды төмендеу: кәсіпорындар өз өнімдеріне төмен сұранысқа ие болады, бұл өз кезегінде өндіріс көлемінің қысқаруына, жұмыс орындарының қысқаруына және пайданың одан әрі төмендеуіне әкеледі.

2. Негізгі нұсқа: өндіріс пен сұраныс үшін жағдайдың қалыпты жақсаруымен ағымдағы бизнес-процестерді сақтау; жалақы деңгейіндегі кейбір өзгерістер, ет өңдеу саласында жұмыспен қамтылғандар санының артуы; инновациялық және инвестициялық белсенділіктің қалыпты жақсаруы; болжамды ұлғаю: жұмыс жағдайлары мен сұраныстың жақсаруы есебінен өндіріс көлемінің шамалы кеңеюі.

3. Оптимистік нұсқа: инновациялық-инвестициялық белсенділіктің едәуір артуы, өндірістік қуаттылықтарды жаңғырту, жаңа технологияларды белсенді енгізу; жалақының өсуі, халықтың өмір сүру деңгейін арттыру, жұмыссыздық деңгейін төмендету; жаңа экспорттық нарықтарды дамыту, сатып алу қабілетін арттыру; болжамды ұлғаю: өндіріс көлемінің айтарлықтай кеңеюі, кәсіпорындардың қаржылық көрсеткіштерінің өсуі, өнім сапасының жақсаруы және үлестің ұлғаюы ішкі және сыртқы нарықтағы нарық.

Болжалды есептеулер: дәлірек болжамдар үшін экономикалық көрсеткіштердің өзгеруі (мысалы, халықтың табыс деңгейі, жұмыссыздық деңгейі) мен әртүрлі өнім түрлері бойынша ет өндіру көлемі арасындағы байланысты бағалау үшін корреляциялық-регрессиялық талдау

әдістерін қолдануға болады. Үш нұсқалы модельді қолдану дамудың әр кезеңіндегі факторлардың өзгеруіне байланысты болжамды өндіріс көлемін есептеуге көмектеседі.

Болжау әдістері: корреляциялық-регрессиялық талдау; үш вариантты модель.

Бұл болжамдар бизнеске ықтимал тәуекелдерді бағалауға ғана емес, сонымен қатар сыртқы және ішкі экономикалық ортаның өзгеруі жағдайында тұрақтылықты тұрақтандыру және жақсарту үшін бейімделу Стратегияларын жасауға көмектеседі.

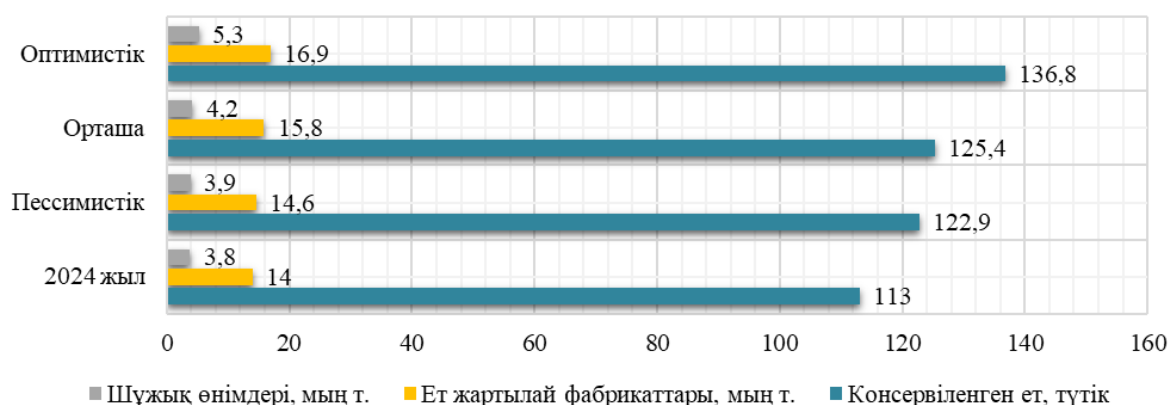
Екінші қалыпты нұсқа-инновациялық белсенділікті жандандыру және инвестициялардың жылына кемінде 8,0-10,0% деңгейінде өсуі, атаулы жалақының жылына 5,0-10,0% деңгейінде өсуі және табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халық санының азаюы есебінен бизнестің тиімділігін арттыруды көздейді.

Үшінші оптимистік нұсқа-ұйымдастырушылық, өндірістік және маркетингтік инновацияларды енгізу, экономиканы жандандыру және соның салдарынан халық табысының өсуі, жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі есебінен ет саласы кәсіпорындарының инновациялық-инвестициялық белсенділігінің айтарлықтай өсуін көрсетеді.

Анықталған тәуелділіктер негізінде үш нұсқа бойынша ет өнімдерін өндіру көлемі негізделді (11-сурет). Есептеулер көрсеткендей, пессимистік нұсқада консервіленген ет өндірісінің өсуі сәйкесінше 2,64 %, ал орташа және оптимистік 10,53 және 39,48% құрайды.

Ет өнеркәсібі кәсіпорындарының инновациялық-инвестициялық белсенділігі төмен және табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халық санының өсуі кезінде пессимистік нұсқа басталған жағдайда, жартылай фабрикаттар өндірісі көлемінің 4,29%-ға шамалы ұлғаюы болжанады, оптимистік нұсқада оның 20,72%-ға өсуі орын алады. Шұжық өнімдерін өндіру көлемі орташа нұсқада 10,98%-ға, оптимистік нұсқада 21,07%-ға ұлғаяды. Барлық нұсқалардағы өндіріс көлемінің ең үлкен өсуі ет жартылай фабрикаттарының сегментінде болжанады.

Вариантты болжам бізге өңірдің ет өнеркәсібі кәсіпорындары өндірісінің орта мерзімді перспективаға тиімділігінің кейбір көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік берді (6-кесте).

11-сурет – 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған нұсқалар бойынша ет өнімдері өндірісінің болжамды көлемі
Ескерту – авторлар құрастырған <https://atameken.kz/ru/news/52705-po-eksportu-myasa-turkestanskaya-oblast-zanimaet-pervoe-mesto-v-strane> деректер негізінде

6-кесте – Түркістан облысының Ет өнеркәсібі кәсіпорындары өндірісінің 2030 жылға дейінгі тиімділігінің болжамды көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2024 жыл	Болжам варианттары		
		пессимистік	орташа	оптимистік
Өндірістік қуаттарды жүктеу деңгейі, %: - үй құстарының ет және тамақ өнімдері	64,6	70,1	75,4	80,7
шужық өнімдері	81,1	82,0	83,2	85,0
ет консервілері (құрамында ет бар)	30,6	31,0	34,0	42,6
Қор қайтарымы	11,2	12,3	13,4	15,8
Қор сыйымдылығы	0,09	0,09	0,08	0,07
Еңбектің қоржындылығы, мың теңге / адам	42,7	46,9	51,2	60,2
Еңбек өнімділігі, мың теңге / адам	1631,1	1782,4	1957,2	2338,7
Рентабельділік деңгейі, %	3,4	2,7	6,5	8,3

Ескерту – авторлар құрастырған, <http://www.new.stat.gov.kz/> деректер негізінде

6-кесте мәліметтеріне сәйкес, Түркістан облысының ет өңдеу өнеркәсібі 2030 жылға дейін барлық сценарийлер бойынша өндірістік тиімділіктің артуына ие. Орташа және оптимистік болжам варианттарында өндірістік қуаттардың жүктеу деңгейі айтарлықтай өседі: үй құстарының еті бойынша 64,6%-дан 80,7%-ға дейін, шужық өнімдері бойынша 81,1%-дан 85%-ға дейін ұлғаюы күтіледі. Бұл саладағы өндіріс инфрақұрылымының тиімді пайдаланылуы және нарық сұранысының тұрақты өсуін білдіреді.

Қор қайтарымы көрсеткіші 11,2-ден 15,8-ге дейін жоғарылап, капиталдың тиімді пайдаланылуының артуын айғақтайды. Еңбек өнімді-

лігі де оң динамика көрсетіп, бір жұмысшыға шаққандағы өнім көлемі 1631,1 мың теңгеден 2338,7 мың теңгеге дейін өседі. Сонымен бірге, рентабельділік деңгейінің 3,4%-дан 8,3%-ға дейін көтерілуі өндірістің қаржылық тұрақтылығы мен табыстылығын арттырудың нақты әлеуетін көрсетеді. Жалпы алғанда, болжам нәтижелері өңірдің ет өңдеу саласында инновациялық технологиялар мен тиімді басқару тетіктерін енгізу арқылы жоғары экономикалық нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін дәлелдейді.

Осы мәселенің өзектілігі мен жоғары практикалық маңыздылығын ескере отырып, ет өңдеу кәсіпорындарының өндірістік қызметін олардың экономикалық тұрақтылығын арттыруға ық-

пал ететін импортты алмастыру жағдайларына бейімдеу нұсқалары ұсынылды. Бұл нұсқалар 7-кестеде келтірілген регрессиялық модель нәтижелеріне негізделеді және факторлардың бәсекеге қабілеттілікке әсер ету дәрежесін сандық түрғыда айқындайды:

– Өндірісте қолданылатын F_s жұмыс жабдығында қолданыстағы PS технологиялық параметрлері бойынша берілген DS сапа көрсеткіштері бар шикізатты қайта өңдеуге негізделген ($D_s \rightarrow P_s \rightarrow F_s$, $D_s \rightarrow \text{const}$, $P_s \rightarrow \text{const}$ және $F_s \rightarrow \text{const}$). Бұл нұсқа X_2 – негізгі қорлар факторының оң және статистикалық маңызды әсеріне ($\beta = 0.316$, $p = 0.001$) сүйенеді. Негізгі қорларды тиімді пайдалану өндірістік өнімділікті арттыруға және шығындарды азайтуға ықпал ететінін модель дәлелдеп отыр. Сондықтан базалық сценарий шеңберінде кәсіпорындардың бар өндірістік қуаттарын ұтымды пайдалану, жабдықтардың тозу деңгейін төмендету және жөндеу-инженерлік қызметті күшейту ұсынылады;

– F_i тауар өнімінің сапа көрсеткіштерін арттыру мақсатында PS өңдеудің өзгермейтін технологиялық параметрлері кезінде d_i сапа көрсеткіштері өзгертін импортты алмастыратын шикізатты қайта өңдеу көзделген ($d_i \rightarrow P_s \rightarrow F_i$, $d_i \neq D_s$, $P_s \rightarrow \text{const}$ және $F_i > F_s$). Бұл бағыттың негізін X_1 – еңбек өнімділігі ($\beta = 0.482$, $p < 0.001$) және X_3 – инновациялық шығындар ($\beta = 0.274$, $p = 0.005$) факторларының жоғары маңыздылығы құрайды. Аталған айнымалылардың оң әсері еңбек ресурстарын тиімді ұйымдастыру мен тех-

нологиялық жаңғыртудың өнім сапасын және жалпы тиімділікті арттырудағы шешуші рөлін көрсетеді. Осыған сәйкес, кәсіпорындарға персоналды оқыту жүйесін жетілдіру, автоматтандыру элементтерін енгізу және инновациялық өңдеу әдістерін қолдану ұсынылады;

– Импортты алмастыратын шикізатты қайта өңдеудің тұрақты технологиялық параметрлерінде d_i сапасының өзгермелі көрсеткіштерімен қайта өңдеуге негізделген ($d_i \rightarrow P_i \rightarrow F_i$, $d_i \neq D_s$, $P_i \neq P_s$ және $F_i > F_s$). Бұл нұсқа жабдықты ішінара немесе толық жаңғыртуды көздейді және X_2 – негізгі қорлар мен X_3 – инновациялық шығындар факторларының бірлескен оң әсерімен ($\beta_2 = 0.316$; $\beta_3 = 0.274$; $p < 0.01$) негізделеді. Бұл нәтижелер технологиялық жаңарту мен инновациялық инвестициялардың синергиялық әсерін дәлелдейді: жаңа жабдықты енгізу еңбек өнімділігін арттырып, шығындарды қысқартуға және өнім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, X_4 – экспорт үлесі ($\beta = 0.153$, $p = 0.040$) факторына байланысты маркетинг пен нарықтық стратегияларды жетілдірудің маңыздылығы анықталды. Экспорттық бағыттың кеңеюі кәсіпорындардың сыртқы нарықтарда орнығуына, бренд беделін нығайтуға және ішкі сұранысқа тәуелділікті азайтуға ықпал етеді. Осыған сәйкес, маркетинг стратегиясын халықаралық нарық талаптарына бейімдеу, логистикалық инфрақұрылымды дамыту және сыртқы экономикалық серіктестіктерді кеңейту ұсынылады.

7-кесте – Регрессиялық модель нәтижелері

Тәуелсіз айнымалылар	β -коэффициент	Стандарттық қате	t-статистика	p-мәні	95% сенім интервалы
Константа	1.245	0.315	3.95	0.000	[0.628; 1.862]
X1 – Еңбек өнімділігі (мың теңге/қызметкер)	0.482	0.112	4.30	0.000	[0.261; 0.703]
X2 – Негізгі қорлар (млн теңге)	0.316	0.089	3.55	0.001	[0.140; 0.492]
X3 – Инновациялық шығындар (млн теңге)	0.274	0.097	2.82	0.005	[0.084; 0.464]
X4 – Экспорт үлесі	0.153	0.074	2.07	0.040	[0.007; 0.299]

Ескерту – деректерді авторлар «Тұран Агро Ет-сүт» УАК, «Қайып Ата» ЖШС, «ON Export» кәсіпорындарының есептері негізінде дайындады. β -коэффициенттер бірнеше сызықтық регрессия әдісімен бағаланады

Бірнеше сызықтық регрессия моделі жоғары түсіндіру қабілетін көрсетті: реттелген анықтау коэффициенті $R^2 = 0,765$, яғни тәуелді айны-

малының шамамен 76,5% вариациясы – кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі-таңдалған факторлардың жиынтық әсерімен түсіндіріледі.

Модельдің жалпы маңыздылығы $P < 0,001$ кезінде 46,32 F-статистикасымен расталады, бұл енгізілген айнымалылардың статистикалық сенімділігі мен экономикалық негізділігін көрсетеді. Дарбин-Уотсон статистикасының $DW = 1,98$ мәні қалдықтардың автокорреляциясының жоқтығын көрсетеді, регрессиялық бағалаулардың сенімділігін арттырады және нәтижелерді уақытша құрылымдық әсерлерге төзімді етеді.

Негізгі факторлар және олардың әсері:

1. X_1 – Еңбек өнімділігі (мың теңге/қызметкер, $\beta = 0,482$, $p < 0,001$). Еңбек өнімділігі бәсекеге қабілеттілікке әсер ететін ең маңызды фактор болып табылады. В коэффициентін практикалық түсіндіру қызметкерге орташа жылдық еңбек өнімділігінің 1 мың теңгеге артуы кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің шамамен 0,48 шартты бірлікке өсуіне әкелетінін көрсетеді. Бұл теориялық үміттерді растайды: Еңбек ресурстарын пайдалану тиімділігін арттыру кәсіпорынның нарыққа бейімделу қабілетін тікелей күшейтеді, шығарылатын өнімнің сапасын арттырады және өнім бірлігінің құнын төмендетеді. Демек, персоналды оқытуға, мотивациялық жүйелерді енгізуге және еңбек процестерін автоматтандыруға Инвестициялар басым стратегиялық бағыттар болып табылады.

2. X_2 – негізгі қорлар (млн теңге, $\beta = 0,316$, $p = 0,001$). Негізгі құралдарды (техника, жабдықтар, өндірістік ғимараттар) пайдалану тиімділігі айтарлықтай оң әсер етеді. Негізгі қорлар құнының 1 млн теңгеге артуы бәсекеге қабілеттілікті 0,32 шартты бірлікке арттырады. Бұл жабдықты жаңарту, оны жұмыс күйінде ұстау және өндірістік қуаттарды ұтымды бөлу өнімділікті арттыруға және шығындарды азайтуға тікелей ықпал ететінін көрсетеді, бұл ет өңдеу саласындағы бәсекелестік артықшылық үшін өте маңызды.

3. X_3 – инновацияларға арналған шығындар (млн теңге, $\beta = 0,274$, $p = 0,005$). Инновациялық инвестициялар кәсіпорынның технологиялық артықшылығын қалыптастырады. Инновацияларға жұмсалатын шығыстардың 1 млн теңгеге өсуі бәсекеге қабілеттілікті 0,27 шартты бірлікке арттырады. Бұл жаңа технологияларды енгізу, процестерді автоматтандыру және өндірістік әдістерді жаңғырту кәсіпорынның нарықтық өзгерістерге бейімделуіне оң әсер ететінін, өнімнің сапасын жақсартатынын және операциялық шығындарды төмендететінін растайды.

4. X_4 – экспорттың үлесі (кірістің%, $\beta = 0,153$, $p = 0,040$). Кәсіпорындардың экспорттық бағдары бәсекеге қабілеттілікке де оң әсер етеді. Экс-

порт үлесінің 1%-ға өсуі бәсекеге қабілеттілікті 0,15 шартты бірлікке арттырады. Бұл нарықтық мүмкіндіктердің кеңеюін, сыртқы нарықтардағы брендтің нығаюын және ішкі сұранысқа тәуелділікпен байланысты тәуекелдердің әртараптан-дырылуын көрсетеді.

Бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыру үшін еңбек өнімділігі мен негізгі құралдарды пайдаланудың практикалық маңызы зор, алайда инновациялар мен экспорттық белсенділік те елеулі үлес қосады. Нәтижелер еңбек ресурстарының тиімділігін арттыруды, негізгі қорларды жаңғыртуды, инновациялық процестерге инвестицияларды және белсенді экспорттық саясатты қамтитын кешенді стратегиялық тәсілдің қажеттілігін көрсетеді.

Модель Түркістан облысының ет өңдеу саласы кәсіпорындарының шектеулі санының деректеріне негізделген, бұл нәтижелерді елдің барлық саласына тікелей жалпылау мүмкіндігін шектеуі мүмкін. Сонымен қатар, талдау макроэкономикалық ауытқуларды, сыртқы күйзелістерді, сұраныстың маусымдық өзгеруін және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін саяси-экономикалық факторларды ескермейді. Сондай-ақ, модель жеткізілім тізбегін басқару, корпоративтік мәдениет және стратегиялық жоспарлау сияқты қосымша әлеуетті детерминанттарды ұсынбайды, оларды әрі қарай күрделі зерттеулерге біріктіруге болады. Дегенмен, модельдің сапа көрсеткіштері оның сенімділігі мен экономикалық негізділігін растайды, ал практикалық ұсыныстарды кәсіпорындар бәсекеге қабілеттілікті арттыру және тұрақты бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыру үшін тиімді пайдалана алады.

Регрессиялық талдау Түркістан облысының ет өңдеу кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігі еңбек өнімділігіне және негізгі қорларды тиімді пайдалануға байланысты екенін көрсетті, ал инновациялық шығындар мен экспорттың үлесі де статистикалық маңызды оң әсер етеді. В коэффициенттерінің практикалық интерпретациясы осы факторлардың жақсаруы ішкі және сыртқы нарықтардағы позициялардың тұрақты дамуы мен нығаюына жағдай жасай отырып, кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін тікелей арттыратынын көрсетеді.

Модель жоғары түсіндіру қабілетіне ие ($R^2 = 0,765$) және бөлінген факторлардың экономикалық негізділігін растайды, бұл нәтижелерді саладағы кәсіпорындарды стратегиялық басқарудың сенімді негізіне айналдырады. Бұл

ретте модельдің шектеулерін ескеру қажет: талдау өңірлік кәсіпорындардың шектеулі санының деректеріне жүргізілді, макроэкономикалық және сыртқы шок факторлары, сондай-ақ стратегиялық басқарудың қосымша элементтері енгізілмеген.

Жалпы, зерттеу нәтижелері еңбек ресурстарын оңтайландыруды, негізгі қорларды жаңғыртуды, инновацияларға инвестицияларды және экспорттық әлеуетті дамытуды қамтитын бәсекеге қабілеттілікті арттыруға кешенді көзқарас қажеттігін көрсетеді. Алынған тұжырымдар ет өңдеу саласын тұрақты дамытуға бағытталған басқару стратегиялары мен практикалық ұсыныстарды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қорытынды

Зерттеулер көрсеткендей, орта мерзімді кезеңдегі отандық ет өндірісін дамытудың басымдықтарына мыналар жатады:

- өндірістік салада: шикізатпен қамтамасыз етудің сапасы мен деңгейін арттыру; техникалық қайта жаратандыру; экологиялық және ресурстық тиімділікті арттыру; өнімнің кірістілігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру; көліктік-логистикалық инфрақұрылымды жетілдіру;
- әлеуметтік салада: еңбек уәждемесін, персоналдың біліктілігін және еңбек ресурстарының тұрақтылығын арттыру;
- ұйымдастыру-экономикалық салада: рентабельділіктің, қаржылық тұрақтылықтың өсуі, бақылау, ұйымдастыру және басқару жүйесіне инновациялық әдістер мен модельдерді енгізу;
- институционалдық салада: бәсекелестік деңгейін арттыру; кооперациялық-интеграциялық процестерді жетілдіру; аумақтық-кластерлік құрылымдарды дамыту; озық техникалық регламенттер мен стандарттарды әзірлеу және енгізу;
- ғылыми және кадрлық салаларда: кәсіби кадрларды даярлау және ғылыми әзірлемелерді өндірістік ортаға тиімді енгізу мақсатында өндірістік саланың ғылыми-білім беру саласымен ынтымақтастық деңгейін арттыру.

Ұзақ мерзімді кезеңнің басымдықтарына: импортты алмастыруға бағдарланған және ет өндірісін сапалы шикізатпен, қосалқы материалдармен және өзге де техникалық құралдармен қамтамасыз ететін өндіріс салаларын дамытуды; экологияға ең аз теріс әсер ете отырып, баспақы шикізатты терең өңдеуді және қайталама

шикізатты барынша пайдалануды қамтамасыз ететін ресурс үнемдейтін технологияларды енгізуді; инновациялық биотехнологияларды қолдану негізінде алынған тамақ өнімдерінің жаңа түрлерін өндіруді қосу ұсынылады; берілген функционалдық-технологиялық қасиеттері бар өнімдерді өндіру; азық-түліктің экологиялық қауіпсіздігінің нормативтік деңгейін қамтамасыз ету; ішкі нарықты толтыру жағдайында ет және ет өнімдері бойынша экспорттық позицияларды нығайту.

Зерттеу қазіргі уақытта көлденең және тік типтегі әртараптандыру процестерінің белсендірілгенін анықтады. Бұл тренд холдингтік үлгідегі ірі бизнес-құрылымдардың құрылуымен айқындалды. Қазіргі уақытта инвестициялық салымдардың ең көп үлесі АӨК-нің ет, сондай-ақ сүт салаларына тән екені анықталды.

Ет өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, импортты алмастыру бағдарламасын іске асыру және экспорттық әлеуетті нығайту мақсатында, біздің ойымызша, салада іс-шаралар кешенін жүзеге асыру қажет:

- Өндірістің негізгі құралдарының физикалық және моральдық тозуының жоғары дәрежесі;
- Сыртқы азық-түлік нарықтарында отандық ет өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігінің жеткіліксіз деңгейі;
- Дайын ет өнімдері мен шикізатты сақтау, тасымалдау, тауар жылжыту логистикасының жетілмеген инфрақұрылымы;
- Соңғы жылдары, негізінен, технологиялық жабдықты импорттық жеткізу есебінен жүзеге асырылатын жаңғырту процесі әлеуетті тәуекелдерді тудырады;
- Капиталдандырудың төмен деңгейі және ұзақ ақшаның болмауы ресурс үнемдеуші технологияларды енгізуге, өндірісті әртараптандыруға, қоршаған ортаны қорғауға байланысты проблемаларды тиімді шешуге кедергі келтіреді;
- Жоғары функционалдық-технологиялық көрсеткіштері бар сапалы ет шикізатының тапшылығы (PSE, DFD) ;
- Ет шикізатын өңдеудің жекелеген бағыттары мен түрлері бойынша қуаттардың жетіспеушілігі;
- Тиісті өнеркәсіптік аймақтарда экологиялық нормалар мен стандарттарды бұзу;
- Ауыл шаруашылығы шикізатына, материалдарына және өндірістің түрлі техникалық құралдарына бағалардың жоғары құбылмалылығы;

- Материалдық-техникалық базаның әлсіздігі, шикізат компоненттерін сақтау, тасымалдау және тоңазытқышта өңдеу үшін қажетті жағдайлардың болмауы оны жан-жақты өңдеуге

мүмкіндік бермейді, бұл жанама шығындардың жинақталуына, дайын ет өнімдері мен жартылай фабрикаттардың қауіпсіздігі мен сапасының төмендеуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер

- Caccialanza, A., Cerrato, D., & Galli, D. (2023). Sustainability practices and challenges in the meat supply chain: A systematic literature review. *British Food Journal*, 125(12), 4470–4497. <https://doi.org/10.1108/BFJ-04-2023-0381>
- Yadav, S. S., Kumar, R., & Yadav, S. (2023). Sustainability and competitiveness of meat processing industries: A global perspective. *Journal of Cleaner Production*, 421, 138634. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138634>
- Luu, Q., Nguyen, D. H., & Tran, T. T. (2022). Digital transformation and value chain efficiency in the agri-food sector: Evidence from developing countries. *Technological Forecasting and Social Change*, 183, 121904. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121904>
- Sharma, R., & Singh, A. (2021). Innovation strategies in the meat processing sector: Drivers of competitiveness and sustainability. *Meat Science*, 179, 108552. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2021.108552>
- Hobbs, J. E. (2020). Food supply chains during the COVID-19 pandemic. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68(2), 171–176. <https://doi.org/10.1111/cjag.12237>
- Ortega, D. L., & Wolf, C. A. (2020). Sustainability and consumer demand for meat products: The role of labeling and transparency. *Food Policy*, 95, 101939. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.101939>
- Galli, F., & Brunori, G. (2021). Short food supply chains as drivers of sustainable development in rural regions. *Sustainability*, 13(14), 7809. <https://doi.org/10.3390/su13147809>
- Naspetti, S., & Zanolini, R. (2022). Consumer perception of innovation and sustainability in the meat sector. *British Food Journal*, 124(10), 3241–3257. <https://doi.org/10.1108/BFJ-09-2021-0998>
- Rude, J., & Weersink, A. (2021). Policy responses to mitigate climate impacts on meat production systems. *Environmental and Resource Economics*, 79(3), 483–502. <https://doi.org/10.1007/s10640-021-00539-0>
- Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, Бюро национальной статистики. (2025). Статистика внешней, взаимной торговли и товарных рынков. Экспорт и импорт сельскохозяйственной переработанной продукции. <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/foreign-market/dynamic-tables/>
- Акимбекова, Г. У., Баймуханов, А. Б., Кыдырбаева, Э. О., & Каскабаев, У. Р. (2018). Производство и переработка мяса и молока в Республике Казахстан. *Проблемы агрорынка*, 3, 164–172.
- Богомолова, И. П., Василенко, И. Н., & Шатохина, Н. М. (2015). Совершенствование управления качеством продукции на основе оценки сырьевых ресурсов и технологического процесса. В *Системный анализ и моделирование процессов управления качеством в инновационном развитии агропромышленного комплекса* (с. 133–139). ВГУИТ.
- Богомолова, И. П., Котарев, А. В., & Котарева, А. О. (2019). Прикладные аспекты повышения уровня ресурсосбережения в мясоперерабатывающей сфере. *Труды Кубанского государственного аграрного университета*, 76, 39–47. <https://doi.org/10.21515/1999-1703-76-39-47>
- Кудрявцева, А. С. (2019). Мясная промышленность: особенности формирования себестоимости. *Вестник науки*, 3, 312–314. <https://cyberleninka.ru/article/n/myasnaya-promyshlennost-osobennosti-formirovaniya-sebestoimosti/viewer>
- Мыльников, М. М., & Куликова, О. В. (2013). Корреляционный и регрессионный анализ количественных показателей выполнения учебных заданий. *Современные наукоемкие технологии*, 6, 61–62. <https://top-technologies.ru/ru/article/view?id=31978>
- Пожидаева, Е. С. (2012). Развитие рынка мяса и мясной продукции в Российской Федерации [Диссертация, Московский финансово-правовой институт]. <http://pandia.ru/text/79/028/96811.php>
- Турысбекова, Г., & Айтмуханбетова, Д. (2020). Развитие мясоперерабатывающей промышленности Республики Казахстан. *Проблемы агрорынка*, 1(март), 127–134. <file:///C:/Users/Мадина/Downloads/375-431-1-PB.pdf>

References

- Caccialanza, A., Cerrato, D., & Galli, D. (2023). Sustainability practices and challenges in the meat supply chain: A systematic literature review. *British Food Journal*, 125(12), 4470–4497. <https://doi.org/10.1108/BFJ-04-2023-0381>
- Yadav, S. S., Kumar, R., & Yadav, S. (2023). Sustainability and competitiveness of meat processing industries: A global perspective. *Journal of Cleaner Production*, 421, 138634. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138634>
- Luu, Q., Nguyen, D. H., & Tran, T. T. (2022). Digital transformation and value chain efficiency in the agri-food sector: Evidence from developing countries. *Technological Forecasting and Social Change*, 183, 121904. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121904>
- Sharma, R., & Singh, A. (2021). Innovation strategies in the meat processing sector: Drivers of competitiveness and sustainability. *Meat Science*, 179, 108552. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2021.108552>
- Hobbs, J. E. (2020). Food supply chains during the COVID-19 pandemic. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68(2), 171–176. <https://doi.org/10.1111/cjag.12237>

- Ortega, D. L., & Wolf, C. A. (2020). Sustainability and consumer demand for meat products: The role of labeling and transparency. *Food Policy*, 95, 101939. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.101939>
- Galli, F., & Brunori, G. (2021). Short food supply chains as drivers of sustainable development in rural regions. *Sustainability*, 13(14), 7809. <https://doi.org/10.3390/su13147809>
- Naspetti, S., & Zanoli, R. (2022). Consumer perception of innovation and sustainability in the meat sector. *British Food Journal*, 124(10), 3241–3257. <https://doi.org/10.1108/BFJ-09-2021-0998>
- Rude, J., & Weersink, A. (2021). Policy responses to mitigate climate impacts on meat production systems. *Environmental and Resource Economics*, 79(3), 483–502. <https://doi.org/10.1007/s10640-021-00539-0>
- Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, Bureau of National Statistics. (2025). *Statistics of external and mutual trade and commodity markets: Export and import of processed agricultural products*. Retrieved from <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/foreign-market/dynamic-tables/>
- Akimbekova, G. U., Baymukhanov, A. B., Kydyrbayeva, E. O., & Kaskabayev, U. R. (2018). Production and processing of meat and milk in the Republic of Kazakhstan. *Problems of AgriMarket*, 3, 164–172.
- Bogomolova, I. P., Vasilenko, I. N., & Shatokhina, N. M. (2015). Improving product quality management based on the assessment of raw materials and technological processes. In *System analysis and modeling of quality management processes in the innovative development of the agro-industrial complex* (pp. 133–139). Voronezh State University of Engineering Technologies (VSUET).
- Bogomolova, I. P., Kotarev, A. V., & Kotareva, A. O. (2019). Applied aspects of increasing the level of resource conservation in the meat processing industry. *Proceedings of the Kuban State Agrarian University*, 76, 39–47. <https://doi.org/10.21515/1999-1703-76-39-47>
- Kudryavtseva, A. S. (2019). Meat industry: Features of cost formation. *Bulletin of Science*, 3, 312–314. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/myasnaya-promyshlennost-osobennosti-formirovaniya-sebestoimosti/viewer>
- Turysbekova, G., & Aitmukhanbetova, D. (2020). Development of the meat processing industry of the Republic of Kazakhstan. *Problems of AgriMarket*, 1(March), 127–134. Retrieved from <https://doi.org/10.52323/375-431-1-PB>

Information about authors:

- Mukhamedkhanova Ainur Batyrkhanovna – Doctor of Philosophy (PhD), Graduate School of Management and Business, M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: Dia-2808@mail.ru), <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>
- Kuatbekova Raikhan Nurlanovna – PhD student at the Graduate School of Management and Business, M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: kuatbekova_91@mail.ru), <https://orcid.org/0009-0005-9584-5800>
- Alzhanova Aigul Alibekovna – candidate of economic sciences, docent of the department «Economics», Graduate School of Management and Business, M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: aigolek@mail.ru), <https://orcid.org/0000-0002-2429-423X>

Авторлар туралы мәлімет:

- Мұхамедханова Айнұр Батырханқызы – PhD философия докторы, Басқару және бизнес Жоғары мектебі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: Dia-2808@mail.ru), <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>
- Қуатбекова Райхан Нұрланқызы – Басқару және бизнес Жоғары мектебінің PhD докторанты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: kuatbekova_91@mail.ru), <https://orcid.org/0009-0005-9584-5800>
- Альжанова Айгүл Әлібекқызы – экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика» кафедрасының доценті, Басқару және бизнес Жоғары мектебі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: aigolek@mail.ru), <https://orcid.org/0000-0002-2429-423X>

Информация об авторах:

- Мухамедханова Айнұр Батырхановна – доктор философии (PhD), Высшая школа менеджмента и бизнеса Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: Dia-2808@mail.ru);
- Қуатбекова Райхан Нурлановна – докторант PhD Высшей школы менеджмента и бизнеса Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: kuatbekova_91@mail.ru);
- Альжанова Айгуль Алибековна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, Высшая школа менеджмента и бизнеса Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: aigolek@mail.ru).

Келін түсті: 31 қаңтар 2025 жыл
Қабылданды: 25 қыркүйек 2025 жыл